

**EESTLANE KANGE KÜTINA
KAUKAASIAS**

Villem Ludvik

Järgnev tekst on digiteeritud masinakirjalisest materjalist, mis on olemas Eesti Rahva Muuseumis ja Kirjandusmuuseumis. See masinakirjaline materjal on tõenäoliselt ümberkirjutus „Ploompuu kalendris” millalgi 1930. aastatel avaldatud versioonist (pojatütre andmetel saatis Villem Ludvik kaastöid sellele kalendrile ise, korduvalt).

Eessõna autor on teadmata, kuid arvatavasti on selleks kalendri toimetaja.

Digiteeris Leeni Langebraun (2012).

Tekstituvastuse vaatas üle ja toimetas Andres Aule (2012). Eessõna on keeleliselt toimetatud, kuid sõnakasutus on jäetud samaks. Villem Ludviki tekstis on muudetud ainult üksikuid kirjavahemärke; sõnakasutus ja lausestus on jäetud samaks.

EESTLANE KANGE KÜTINA KAUKAASIAS

Nõukogude Vene Pilenkovi rajooni kroonumetsade ülema Villem Ludvigi mälestusi.

Eessõna.

Kolmekümne nelja metsadele pühendatud aasta jooksul tappa 87 karu, 246 metssiga, 6 hunt, 36 shakaali, 3 rebast, 34 metskassi, 11 saarmast, 36 antiloo-
pi, 29 metskitse, 8 hirve ja 6 määra — sellega on tulnud toime meie suguvendadest vaid selline jahisangar kui Villem Ludvik.

Olud, milles tema oma jahiretked sooritas, on kodumaa küttidel vaevalt ette-
kujutatavad. Ööd Kaukaasias on kottpimedad ja raske metsaõhk kange varit-
sevat kütti uinutama unne.

Villem Ludvik sündis 12. jaanuaril 1873. a. Kuusalu kihelkonnas Kahala
möldritalus kehviku puusepa pojana.¹ 1879. aastal omandas ta isa Jüri Kolga-
krahvi lahkusest Hirvli külas väikse vaevase vabatkoha. Alghariduse sai väi-
ke Villem omalt emalt Marialt (sünd. Seimann), kes Kolga-krahvi kodukoolist
oli omandanud tolle aja kohta väga hea hariduse, nii et kui poeg 1883. aastal
Hirvli külakooli astus, olid tal lugemine ja kirjutamine sulad ning neli tehing-

¹ Kuusalu luteri koguduse sünnimeetrika (EAA.1216.1.25; 1864-1873; lk. 180; Saagas kaader
180) ja personaalraamatu (EAA.1216.1.274; 1870-1887; lk. 491; Saagas kaader 256) järgi sün-
dis Hinrik Willem Ludwi 11. jaanuaril 1873 vkj Kuusalu kihelkonnas Uuri külas möldri Jüri
(Jürgen) Ludwi (sünd. 1845) ja tema naise Marie Wilhelmine Ludwi (sünd. Seiman; 1853) po-
jana. Personaalraamatu järgi näib, et Jüri ja Marie on surnud Kaukaasias 1888. Andres Aule
märkus.

viisi rehkenduses täisarvudega niisamuti. Elab Hirvliis veel mõnigi neist 68 koolivennast-õest ja mäletavad „Villi-Lutit”.

Külakoolis sai väike Villem käia vaid ühe talve. 1884. aasta sügis tõi Eestisse väljarändamise laine ja Villemi vanemad ühes paljude teistega rändasid Eestist välja Mustamere randa, Kaukaasia õnnemaale.

Kaukaasia kliima osutus aga paljudele eestlastele tapvaks. 1886. a. pärast rasket vaevlemist surid kliimahaigustesse Villemi isa, ema ja vend. Ise pääses ta veel vaevalt hinges tagasi Eestisse aastal 1888.

Kodumaal käis Villem leeris ja teenis siis paar aastat Kolga-Aruperes J. Priimani eeskujulikus talus sulasena, kus vabal ajal täiendas ennast viiuli- ja orelimängimises. Kuusalu 1890. aasta 88-st leerivennast elab praegu veel umbes 20.

Kuigi vaevu Kaukaasiast eluga pääsenud, ei suutnud noormees unustada Kaukaasia mägestikkude võlusid. Kaukaasia seisis ikka veetlevalt ta silmis nii unes kui ilmsi, hing tundis kutset mägedesse tagasi ja sügisel 1892. aastal rändaski Villem Ludvik tagasi Kaukaasiasse. Ent nüüd ei asunud ta enam elama madalamale, kus külmatõve pesa, vaid siirdus ülesse mägedesse. Vaevaga teenitud viimaste kopikatega ostis ta endale hea vintjahipüssi (berdan-ka), ja kui tuline looduse armastaja ning kirgline jahimees, rändas Kaukaasia põlistes metsades, nädalate viisi, võttes jahiretkele kaasa vaid leiba, soola ja sibulaid — liha pakkusid metsad. Nii seigeldes mööda põlismetsi märkis ta ära teerajad mägedesse, hallikad ja muud tähtsamad kohad.

1895. aastal võeti Villem Ludvik vastu Kaukaasia mägede klubi liikmeks ja nimetati vastutavaks mägestiku teejuhiks. 5. oktoobril 1900. aastal nimetati ta kroonu metsade ülevaatajaks (objesdtshik), 1905. aastal metsavanemaks ja 1915. aastal instruktoriks. Nõukogude valitsuse ajal, alates aastast 1921 kuni elulõpuni, teenis Villem Ludvik Pilenkovi rajooni metsaülemana.

Tema kindlat surmapäeva meie ei tea, ent võime oletada, et ta juba teise ilma jahimaadele on siirdunud. 1931. a – 1932. a. läbielamused, millest ta oma kirjades midagi ei lausu, murdnud ta tervise. 1933. aasta septembris tundnud ta rinnalehe all kangeid valusid ja söömine kutsunud esile oksenduse. Pööranud kohe Gagrõ kliinikusse. Seal vaadatud röntgeniga ja tehtud analüüse ning üteldud siis, et midagi kardetavat polevat. Haigus muutunud aga pöörase kiirusega raskemaks. Pööranud siis Sotshi kuurordi kliinikusse. Seal maomahla läbi vaadates leitud, et magu sisaldab eneses veel ainult 10% hapnikku. Konstateeritud, et on maokatarr ja soovitud juua soolahapet ja Essentuki vett. Süüa lubatud vaid õige kergesti seeditavat toitu. Haigus aga halvenes üha. Jaanuari lõpul 1934. a. pööranud Villem Ludvik Gagrõ rajooni haiglasse, kus teda kaks korda röntgeni kiirtega läbi vaadatud ja siis konstateeritud mao kokkukuivamist ja vähjahaiguse tundemärke. Mingisugust arstimist ette ei

võetud, vaid arstide kolleegium soovitanud minna Moskva raadiumiinstituuti. Võimatuks osutus aga Villem Ludvikil sõit Moskva, sest ta oli juba nii nõrk, et võis käia ainult kepi najal. Vähjatõvele seltsis veel veetõbi, nii et operatsiooni puhul juunis 1935. a. lasti välja 15 liitrit paksu rohelist vett. Viimane postkaart 25. juunist 1935. a. teatas lühidalt:

„Praegu viibin kuulsas Maikopinefti tööstuse keskkohas, kuhu sõitsin kuulsa vähjatõve arsti Schiltovi juure. Hoolsal järelevaatusel selgus, et vähi juured on juba sissetunginud kopsu ja seega arstimine täiesti võimatu. Sõidan tagasi, nagu Tifliisistki, teadmisega, et ainsaks päästjaks on veel vaid surm, nimelt näljapiinast, sest kõrist alla saan veel ainult rõõska piima.”

Augustis 1935. a. saabus kiri Villem Ludviki tütrelt. Siis see kange kütt veel elas, ent tütre kirjast peegeldus, et seda elu ei ole tal enam kuigi kauaks . . .²

Kuivõrd Villem Ludviki teeneid hinnati, selgub sellest, kuidas Gagrõ metsavalitsus talle abiga vastu tulnud. Nii kirjutab Villem kirjas 5. veebruarist 1934. a., et kuigi ta pole suutnud oma kohustusi absoluutselt täita juba tervelt viis kuud, on palk ikkagi täiel määral talle välja makstud.

Arutu palju on saatnud Villem Ludviki Kaukaasia ürgmetsades ja mägedes õppe- ja uurimisekspeditsioone ning lõbu- või hariduslisi sihte taotlevaid ekskursioone. Hoolsa töö eest on antud talle palju kiitustunnistusi ja annetatud auhinde.

Peale kroonutöö on olnud Villem Ludvik ka kohaliku eestlaste asunduse Sulevi seltskonna elu hingeks. Kuni 1934. aastani oli ta seal kultuuriliste sihtide taotlemisel esirühkijaid. Maailmasõja ajal, kui oli kooliõpetajate kriis, seltskondlikud algatused kippusid närtsima, juhatas Villem Ludvik hea eduga Sulevi laulukoori ja naisteringi. Valitud on teda kogukonna poolt mitmel korral jahiseltsi esimeheks, klubi esimeheks, maakomitee esimeheks, komissariks jne.

Haigusele vaatamata tuli tal 28. novembriks 1934. a., mil tolmus Sulevi küla 50 a. juubelipidu, koostada Sulevi asunduse täielik ajalugu ja samuti kohaliste tähtsate meeste elulood, kes olnud suguvendade juhtideks kogu Sulevi asunduses viiekümne aasta kestvusel. Haigusele vaatamata tuli tal ka sel juubelipäeval astuda üles kõnega Sulevi kogukonna nimel, tuues ette nii väär- kui kiidusamme Sulevi kogukonna elust asunduse algusest kuni juubelipäevani.

Villem Ludvik kirjutab, et kuigi teab, et hävitav vähk on rinnus, siiski tundunud see päev kui õilis unenägu.

² Pojatütre Ermiine Ludviki andmetel suri Villem Ludvik 5. augustil 1935 ja on maetud Sulevi kalmistule. Andres Aule märkus.

Mis puutub veel perekondlistesse asjadesse, siis Villem Ludvik oli aastal 1893 kasupojaks kellegi Joh. Lindvesti juures, kuid Villemi jahi- ja rändamiskirg lõpetas vahekorrad.

Abiellus Villem Ludvik aastal 1895 ja abielust sündisid tal kaks poega ja kolm tütart, kes kõik praegu hea tervise juures. Neis kõigis kehastub kange eestlane võõrastes oludes. Nad on juba eestlased-kaukaaslased.

Sulevi asundus, ühes naabruses oleva Salme külaga, moodustavad üle 500 elanikuga tiheda kogukonna. Naabruses elavad armeenlased ranna ja abhaasid mägede pool. Vene rahvusest elanikke naabruses on vähe, millest oleneb, et eestlased ei venestu, vaid ümberpöörduvad: üksikuid külasse sattunud venelasi on eestistunud. Kalendri väljaandja 1914. a. kevadel vaatas Salme küla rahvamajas Eesti näitemängu, kus mängis kaasa seal sündinud venelane, kelle keelemurdest vähematki polnud märgata, et ta eestlane ei ole.

Sellel on antud lühike eluloo kirjeldus mehest, kes pühendanud oma elu metsale ja jahile. Kuuleme nüüd tema seiklustest kaugel Kaukaasia mägedes ja metsades. Need ei ole vähemaski osas väljamõeldused, vaid tõelik elu. Ja mitte veel kogu kolmekümne nelja aasta jahielu, sest kõigi ta seikluste jutustamiseks puudub meil ruum. Neist võiks kirjutada paksu, paksu raamatu.

1. Jahiretked.

Minu kasuisa Joh. Lindvest oli kogenenud kütt. Ju tema haistis ka minus küti verd, et kohe esimesel jahikäigul viis mind tegutsema, mitte vaid kaasa pealtvaatajaks, et kuidas toimub jaht Kaukaasia metsades. Läksime küttima mets-sigu, kes päeval puhkavad tihedates padrikutes ja öösel tulevad välja toitu otsima.

Kasuisa otsis üles, kus on metssigade söömakohad, pani mind ühele sellisele kohale, mille ta sobivaimaks arvas, vahile ja läks ise paar versta eemale teise kohta.

Julgust mul on alati olnud, läksin ka seekord julgelt kardetavale jahiretkele, ent kui silmitsesin ümbritsevat ürgpadrikut, tundus südame all siiski jubedust. Asusin kohale, kus kasvasid suur kreeka pähklipuu ja tamm mille all oli tubliste tuhnitud.

See oli 1893 aasta detsembris. Öö oli kaunis jahe, lehed puudelt langenud, nii et kuu paistis selgesti. Koht asus inimelamutest kuus versta eemal mägedes.

Oodates, käisid peast läbi häirivad, mõtted, et mis saab minust siis, kui mu lask ei taba märki? Siis tuleb haavatud loom mulle kallale! Ja kui tuleb veel teisi talle appi!

Õudne hakkas, kui kasuisa minust lahkus, ent ma ei võinud ju talle sellest lausuda — ta oleks pidanud mind argpüksiks. Oleks mind väljanaernud, et ise tahad saada tubliks küttiks ja nüüd lõdised. Oleks viinud mind koju, ja oleks olnud läbi mu kütü unistused.

Jäin siis kasuisa poolt mulle määratud kohal seisma. Et kui oma ülesande sooritan, kiidab kasuisa mind, tustib metssiga mu surnuks, egas laip enam häbi tunne! Peitsin enese sarapuu põõsa taha ja jäin ootama, kõik meeled-mõtted ärevil.

Võis olla juba kesköö, kui kuulsin praginat, käed hoidsid kramplikumalt püssi. Kuuvalguses nägin, et mulle liginevad mitu musta kogu. Minu seisukord tundus hädaohtlikuna, sest ei võinud ju sarapuu põõsas pakkuda mingit varju. Esimene must kogu peatus minust sammu kümme eemal. Tal olid suured valged kihvad, mis kuuvalguses läikisid.

Kütt tahtsin olla ja mis jäi siis nüüd üle? Saagu, mis saab — panin püssi palge ja sihtisin kihvamehele otse pähe. Lasin. Lask kajas vastu mägedes. Kuuldus hirmus madin. Ja kui püssirohusuits kadunud, polnud enam ühtki musta kogu kuskil.

Hirm oli kadunud aga algas rumal tunne, et tuled laskma metssiga ja lased nii, et see punub minema, nagu poleks miskit olnud. Vaat' kasuisa küsib muiates veel, et kas lasid viirastust või?

Hommikul koidu ajal hakkasin otsima oma ohvrit. Ei leidnud teda kuskiltki. Isegi verejälgi ei olnud. Tuli kasuisa, rääkisin talle loost, sest mu lasku oli ta kuulnud, ja ka tema hakkas otsima. Mina jooksin mööda puhmaid kui peni. Endal häbi hinges, et mida sa otsid, kui lastud metssiga seal maas ei ole, kus kuul teda tabas?

Viimaks hüüab mind kasuisa, et jätta poju, pole enam tarvis otsida. Ise istub kastani juurtele, Minul juba ette häbi silmad täis, et nüüd narritamine algab. Ent kasuisa hakkas minuga rääkima hoopis süütut naljajuttu ja küsis viimaks, kas mul oleks hea meel, kui saaksin kätte oma jahisaagi? Ütlesin, et mu rõõm oleks suur, aga ise mõtlesin, et seda õnne ma nüüd küll ei näe.

„Siis mine sinna ja too oma metskult ära!” osutas kasuisa ühe mahalangenud puu suunas. Välkkiirelt olin seal, ja üks paksu risu all lesiski mu öösine jahisaak!

Teda sealt tirides ponnistasime me mõlemad kogu oma jõudu — nii suur oli see metskult. Hakkasin siis oma kütiosavuse jälgi uurima. Kuul oli kaelast sisse läinud, läbistanud kogu keha ja jäänud peatuma tagumisse jalga. Verd polnud tulnud haavast seepärast, et see metskult oli väga rasvane.

Ei mina poleks teda sealt risu alt üles leidnud, aga kasuisa kui vana kogene-
nud kütt teadis, et haavatud metssiga peidab enese ikka risu alla. Seepärast ta
lastud metskuldi üles leidiski.

Kasuisa jäi nülgima nahka, kuna mina tõttasin koju ratsahobuse järele, et
saak ära viia.

Suurim rõõm oli aga see, et näe olen juba kütt. Ja see iseteadvus andis mulle
juurde palju julgust.

Veel mõned korrad jahikäike kasuisaga, siis võtsin juba ette jahiretkesid ük-
sinda. Julgus oli kasvanud nagu iseenesest.

Läks ligi aasta. Olin juba pidanud jahti mitmesugustele loomade, kuid mesi-
kägaga polnud veel kokku puutunud. Läksin siis üksinda inimelukohtadest 15
versta eemale metsa, kus teatavasti aeesid karud,

Jäin ootama suure pähklipuu alla. Oli september ja kuu paistis poole ööni.
Siis algas pilkane pimedus. Öösel kuulsin nii mõndagi looma ligilähedalt
mööda minemas, aga just ette ei sattunud ükski. Muidu oli ümberringi kõik
tüütavalt vaikne, et vastu hommikut uinusin magama. Äkki kuulen läbi une
kanget praginat, ja elaja võõrast nuuskamist, mis kuuldus nagu sepa lõõtsast.
Haarasin püssi. Öö oli kottpime, nohin kuuldus otse minu nina ees. Midagi ei
näinud, ent sihtides nohisemise suunas vajutasin päästikule. Pärast lasku
enam mingit krabinat ei kuulnud, kuuldus vaid verejooksu nirin. Tõmbasin
tikust tuld ja süütasin küünla. Otse minu ees maas labas suur karu surnult,
vereoja jooksis otsaesisel. Tegin üles tulelõkke ja ootasin peagi saabuvat
hommikut. Õnne peale lastud kuul oli tabanud karu otsa ette ja purustanud ta
kaelaluu. Võtsin karul seljast naha maha, panin selle pehmemad lihatükid
kotti ning alustasin kodureisi. Ülejäänud liha jäi huntidele ja shakaalidele,
sest hobusega seda koju viia osutus võimatuks, kuna puudus selleks tee.

Jubedusega mäletan juhtumit, mis tuli mul üle elada 1894 aastal ühel augusti-
kuu ööl. Tollal, kus praegu Sarikovi küla, asetses paks ürgpadrik, mis kubises
metssigadest, kellele aga keegi ligi ei pääsenud. Hoolsa otsimise järele leidsin
viimaks tammiku seljandiku, kust mööda metssigade karjad teise orgu käisid.
Jäin ühe jämeda tamme alla neid varitsema. Öö oli kuuvalge ja soe. Ei läinud
mööda ainsatki metssiga. Viimaks laotasin villase teki tamme juurikatele ja
heitsin magama püssi rinna peale võttes. Olin juba niivõrd jahi elus kogene-
nud, et teadsin, et metssigu enam loota pole. Oli juba üle südaöö. Äkki äratab
mind unest kohutav susisev hääl. Silmi lahti tehes näen otse oma pea kohal
mao rusikasuuruse pea vehklemas ja sussistamas. Vaistlikult, välkkiirelt lõin
madu vastu pead rusikaga. Mao pea taandus ja ma hüppasin püsti.

Kuuvalgel nägin siis, kuidas enam kui sülla pikkune ja tubli mehe käevarre
jämedune madu roomas üle minu teki ja kadus tamme juurikate alla. Mul oli
küllalt mahti tema hukkamiseks, ent ehmatuse oli mind halvanud et ma midagi

peale hakata ei osanud. Ehmatusest toibudes otsisin üles oma püssi, mille hirmusegaduses olin eemale visanud, kahmasin teki ja põgenesin sellest jälgilt haisevast kohast eemale. Madu ajab tehes susinat, ka jälki haisu. See madu tuli saagilt ja tahtis pugeda oma pessa, leidis aga mind kutsumata külalisena pesalävelt eest. Püüdis siis mind hirmsa susina ja haisuga eemale peletada. Ent poleks madu leidnud vastuhakku, oleksin leidnudki ses ürgmetsa padrikus hirmsa otsa.

Veel kaua seisis ööseti see õudne kohtamine maoga mu silme ees.

Kui tohutult suur võib olla metskult, seda nägin 24 oktoobril 1897 a. Läksin koos kälimehe Joosep Teppega versta kümme Sulevi asundusest eemale mägedesse kastani metsa jahile. Tollal oli mul peale vintpüssi ka veel jämeda-kaliibriline tongipüss. See püss kannatas välja hariliku tongipüssi kahekordse laengu. Peotäis püssirohtu, kolm või neli kuuli peale ja põleta nagu kahurist! Selle püssiga oli mul alati õnne ja seepärast andsin siis ka tol korral oma vintpüssi kälimehele ja ise võtsin selle „müristaja”.

Kastani metsa jõudsimel hilja, polnud enam võimalust välja valida sobivamaid kohti. Jäime siis õnne peale peatuma juhuslikult: mina ühte kirsloorberi põõsastikku kastanipuu alla, kuna kälimees minust eemale sammu nelikümmend üle väikese oru läks. Lõin püssi värskesse rohu sisse ja tuliuue tongi peale, et viperust ei tuleks, mis võimsa loomaga kohates võib maksta elu.

Korraga kuulen suure looma tulekut. Olin senistest jahikäikudest juba küllalt nii kogenend, et tulejas kõnnaku järele metskuldi ära tundsin. Öö oli kottpime, lasta ei näinud. Ja metskult tuli mulle nii ligi, kui mitte kunagi elus iial. Surm seisis silme ees, kui ei lase. Ent kuhu lased, kui pilkases pimeduses midagi ei näe! Viivitada aga enam ei tohtinud. Tõstsin siis püssi huupi hariliku laskmise kõrguseni ja andsin tuld. Minu „müristaja” pauk oli kõrvulukustav. Peale lasku oli kõik vait. Nagu poleks liginenud ühtegi looma ja ma lasknud lihtsalt õhku.

Tõmbasin tikust tuld ja nägin, et otse minu nina ees lamas tohutu suur metskult. Laeng oli tal lahutanud pea kehast, nii et surm oli olnud silmapilkne.

Seda kultu andis viia koju kahe ratsahobusega, ta kaalus 15 puuda. Olen hiljem ka näinud suuri metskulte, aga ainustki mitte nii rasvast.

Kuigi ma metssigu olen lasknud mitu korda enam kui karusid, pean ma enast karukütiks, sest karud on olnud mu tugevamad vastased. Nendega on olnud mul ka raskeid heitlusi elu ja surma peale.

Paar päeva hiljem selle tohutu suure metskuldi tapmist läksin üksinda Uude Troitski (versta 12 Sulevi asundusest), kus harva tollal inimjalg käis. Võtsin ligi kuulipüssi ja jõudsin ka õhtul aegsasti kohale. Ringi luusides sain mulje, et karud sealt on juba kadunud, sest pähklid olid lõppemas. Ei olnud ligidal kastani metsa ja jäin siis hea õnne peale peatuma pähklipuu alla. Õhtu oli pi-

me, ent varsti tõusis kuu. Lumemägedest puhuv tuul pani ihu lõdisema. Puhusin küll sooja hingeõhku põue, aga midagi see ei aidanud. Tegin siis üles raagudest ja kuivadest lehtedest väikese tulelõkke ja lasin soojust põue. Soojus oli nii paitav, et tuli peale unerammestus.

Seal kuulen pähkli puremise raginat.

Vilunud kütt võib pähklate puremise pragina järgi kohe ära tunda, kas on tegemist metsseaga või karuga, kas väikse või suure loomaga. Siga sööb praginal pähkklad kõige koorega, karu aga hammustab koore katki, sülgab välja ja sööb ära vaid tuuma. Suure karu hammustuse all pähkel paugub kõmades, väike hammustab heledama kröbinaga. Samuti on see ka metssigade juures.

Haarasin püssi ja jäin kuulutama. Pähklate puremine kestis. Seal silmasin sammu nelikümmend minust eemal suurt valkjat kogu. Esiteks ei tahtnud uskuda, et nii suur võib olla karu, pidasin seda äraeksinud armeeni härjaks, ent kui ta põõsastest välja sammus, oli mul selge, et siiski on tegemist hiigelkaruga, keda harva leidub Kaukaasia mägedes. Karva poolest on see karutõug kollakas-valged ja loomult pole nad nii tigidad, kui mustalakalised karud või krantskaelad. Nende liha on väga maitsev, kuid nahk ei kõlba muuks, kui pastaldeks või rihmadeks, sest et on vaga viletsa karvaga.

Väljudes põõsastest tuli see hiigelkaru minu poole, ent sammu kolmkümmend eemal pööras ja hakkas eemalduma. Aega polnud enam raisata. Öösel on sihtimine tihti võimata, ei näe, kuhu sihtida. Seepärast pannakse püssi kirbule mõni hiilgav asi, mis öösel paistab, et kergendada sihtimist. Mina harjutasin ennast sihtima aga nii, et silmad teraselt vaatasid looma kogu, käed aetasid siis püssi tõstes iseenesest relva sihikusse ilma, et mul püssikirpu oleks jälgi-da tarvis. Käis pauk. Karu karjatas hirmuäratavalt. Hetke püherdas ta maas, kündes esimeste käppadega maad ja hakkas siis longates minema alla Troitski jõe poole. Et mul juba ennemgi haavatud metsloomad olid jõkke roomanud ja seal jäljetult kadunud, hakkasin karu jälgima. Sammu viiskümmend edasi joostes sain juba lasta teise lasu ning varsti selle järele kolmanda. Karul olid purustatud esimesed jalad ja ta püüdis põgeneda tagumistel jalgadel. Kuid ka need kuulasid vähe sõna ja karu kukkus. Siis tabas teda minu neljas lask. Veel karjatas karu, veel tõusis tagumistele jalgadele püsti, ent siis langes ja jäi lebama vaikselt.

Vaatlesin tükk aega karu, see ei avaldanud vähematki elumärki. Pidasin teda surnuks. Tegin maha tulelõkke ja kavatsesin juba hakata asuma nülgima karu, teda selili pöörama. Seal käis peast läbi mõte, vast ehk on karu veel elus. Võtsin püssi ja lõin sellega vastu karu tagumikku. Välkkiirelt oli karu maast üleval ja tungis mu kallale. Sain veel viimasel hetkel karata kõrvale ja tulistasin karu viiendat korda. Minu õnneks riivas kuul karu kaelast, mis teda veidi uimastas, et sain sarapuu varju taganeda. Seal tõmbasin tupest kinshaali, suure kaheteralise jahinoa, mille tera pikkus on tavaliselt 12-13 tolli. Veel tegi

karu katses pealetungimiseks, kuid tarvitades sarapuu põõsast kilbina, surusin kinshaali kuni käepidemeni karu küljekontide vahele. Karu röögatas, surmavõitluses haaras hammastega kinni jämedast pähklipuust ja hammustas selle katki naga pilliroo kõrre. Veel üks sügav ohe ja karu oli surnud. Vaikselt oksal istuva öökulli silme all.

Alles siis, kui võitlus karuga läbi, algas mul jube. Läbistas keha värin, et mis oleks saanud siis, kui ma surnuks peetud karu oleksin hakanud nülгимiseks seljali pöörama? Ainus kähahoop oleks lõpetanud mu eluküünla. Teisel öösel oleksid siis teised karud meid mõlemaid laiali kandnud ja ainult mu riided ja püss oleksid jäänud tunnistajateks, et siin metsapadrikus on sündinud midagi hirmsat.

Hommikul alles julgesin hakata nülгima karu. See töö oli ränk, sest loom oli tohutu suur. Suure vaevaga jõudsin võtta kaasa naha ja veidi rasva koju viimiseks, sest hobusega sinna, kus lasin karu, ligi ei pääsenud. Teel puutusin kokku ühe seitsmemehelise jahiseltskonnaga, kellele tapetud karu asukoha kätte juhatasin. Nad suutsid ka ara viia ainult rasva, liha jäi kõik maha. Rasva oli umbes 10 puuda.

See oli ka kõige suurem karu, keda ma kunagi eales tapnud.

Sama aasta novembris varitsesin kord öösel metssigu ühe mudaaugu juures, kus metssead endid sageli vannitamas käisid. Koht oli Troitski jõe pahemal kaldal oru põhjas, kesk paksu rägastiku.

Oli umbes kella kümne paiku, kui kuulsin, et metsarägastikust tuleb suur loom praginal minu suunas. Arvasin, et on metssiga. Siis pööras aga metselajas kõrvale ja hakkas minust edasi mööda minema. Nüüd tundsin temas ära mesikäppa. Tõusin tasahiljukesi asemelt üles ja astusin mõned sammud karule vastu. Karu tegi nagu jahmatusest kaks kolm hüpet ja siis sammu viisteistkümmend minust eemal mulle otsa vahtima, tehes tagedat häält. Kogu oli selgesti silmi ees ja laskmiseks paras silmapilk. Lasin paugu ja kargasin ise jämeda vahtra taha. Välkkiirelt oli ka karu seal ja siis algas sõit, et enam polnud mahti laadida püssi. Karu püüdis mind tabada puu tagant ja mul tuli ta eest hoides pageda nii, et jäme puu oleks meie vahel. Niiviisi tegime kolm ringi ümber puu, siis jättis karu mu rahule. Pani jooksema Troitski jõe poole. Hommikul läksin otsima karu, kes oli jätnud järele suure verete kuni Troitski jõeni, kuid kahjuks, karu oli läinud vette ja sinna jäljetult kadunud.

See karu ei olnud suur, aga ta oli tigidamat tõugu.

Kui ma 5 oktoobril 1900. a. kroonumetsade vanemaks metsavahiks sain ja minule alluvaid jaoskondi Atschmardasi ja Mungalagedat (Sulevi asundusest eemal 25 versta) vastu võtmas olin, kaebasid mulle mungad, et nende ümbuskonnas on palju karusid, kes kõik pähklipuud ara laastavad ja neile, vaes-

tele munkadele, mitte midagi enam üle ei jää. Palusid minult kaitset karude vastu.

Läksin siis õhtu eel mulle seni tundmatut metsa kaema, et ööseks sobivamat küttimise kohta välja valida. No kohe oli näha, et karusid seal ümbruskonnas väga palju — kõik pähklipuude alused olid ära trambitud, puude oksad puruks kistud.

Asusin ööseks ühe suure pähklipuu alla saaki varitsema. Ei läinudki kaua oodata, õhtul kaunis varakult kuulsin juba kui tuli ähkides üks suur karu ja asus pähklipuud puistama. Varsti tuli ka teine, kes hakkas sööma pähkleid, mida esimene oli puu otsast maha raputanud.

Tõusis kuu. Minu puu lähedale tuli suur metssiga. Olin kindel, et see on minu saak. Varitsesin püss käes, et millal tuleb ta lähemale. Seal aga tegi metssiga tugeva hüppe eemale, röögatas kõvasti, et mets kajas ja põgenes kaugele padrikusse. Mõtlesin, et kes võis küll metssiga ehmatada, kui tundsin enda selja tagant suure looma puhumist. Ümber pöörates lõin püssi rauaga vastu puuvõsa, mispeale karu nagu kohkunult edasi hüppas ja minust sammu viis eemale seisma jäi. Kuuvalguses paistsid karu silmad hirmuäratavalt punaselt.

Ei olnud aega raisata, karu oli vaja teha liiklemisvõimetuks. Lasin tal mõlemad esimesed jalad läbi ja kargasin siis ise puu taha. Karu kukkus küll, ent oli kohe jälle oma haavatuil jalul ja tormas möirates mulle kallale. Teine lask lõi ta jälle maha, jälle ajas karu ennast üles ning alles kolmas lask tegi talle lõpu peale.

Karu ei olnudki väga suur aga imeilusa karvaga, mustjas-hall krantskaelaga.

Miks metssiga, kelle arvasin oma kindla saagi olevat, põgenes, on seletatav sellega, et karud ja metssead elaval alalises vaenus, kusjuures ülemvõim on karude käes. Siga on peenem haisutundja kui karu ja, kuigi ta vast karu ei näinudki, taipas, et tema vihavaenlane on ligidal.

Hommikul, kui munkade kloostri poe läksin, nägin, et üks suur karu tuli välja kloostri rohuaiast. Lasin. Karu röögatas, hüppas paar korda ja kukkus surnult maha. Nii lask kui karu röögatused kajasid võimsalt mägedest vastu. Mungad olid juba üleval ning väga ehmatanud. Kui aga kuulsid, et ma tapnud kaks karu, olid nad suure rõõmuga abiks nahka nülgimas. Tõin endale koos kohaliku metsavahiga kahe hobusega nahad, liha ja rasva, niipalju kui hobused suutsid kanda — ülejäänud osa, mis ka väike ei olnud, jäi munkadele.

Munkade elu seal kloostris ei kestnud kaua. 1911 aastal aeti nad kloostrist nende kelmustükkide pärast minema. Klooster jäi tühjaks ent varsti asus sinna omavoliliselt elama keegi Jegor Novikov. Sellel oli suur pere ja tugev loomade tööjõud. Mai kuu jooksul haris ta üles kolm dessatiini põldu ja külis vilja alla. Ent seda vilja Novikov lõigata ei saanud — kohalik kordnik ajas ta kohtuotsuse põhjal Mungalagedalt minema. Külitud põllud jäid metssigade ja

karude hooleks. Septembri kuul, kui sealt läbi käisin oli selge, et karude ja metssigade põli oli hea. Kuna aga siis olid pilkaspimedad ööd, polnud nende jahtimisele mõtelda. Alles mõni aeg hiljem läksime kuue Sulevi jahimehega Mungalagedale nii ütelda suurt sööma ja jämedat jäsima. Teel kohtasime kedagi venelast, kes teadis rääkida, et nädal varem olnud Mungalagedal jahti pidanud salk Paruni küla venelasi, kes küll kohanud palju loomi, palju ka lasknud, kuid ühtegi looma saagina ära viia polevat saanud.

Kohale jõudes nägime, et loomad olid põldudel teinud põhjaliku hävitustöö. Harva, kus lipendas veel mõni kukurusi vars. Maisipõld oli kui Pealaease. Mõtetus oli loota, et sinna veel tuleb mõni karu. Tühjalt tagasi minna oleks aga ka olnud häbi. Läksime siis laiali mööda metsi ainult küti G. Orgusaare jätsime igaks juhuks valvama põldude juure.

Asusin ühe suure pähklipuu alla, heitsin selili ja võtsin püssi rinnale. Varsti kuulen, et keegi nagu kõnniks kergete sammudega minu lähedal. Vaatan, ei näe kedagi. Jälle kuulduv kerge kõndimine. Siis ehmatasin. Minu ligidal aevastas valjusti metsskass ja põgenes.

Ootasin asjata kaks tundi, ei tulnud ainsatki looma. Pöördusin siis üksi tagasi kloostrihoonete juure. Seal jätsin maha oma burka ja läksin vaid pealissärgi väel veel metsa luusima.

Kuu oli tõusnud ja valgustas mäeharje ning kaljurahne. Maisipõllu juurest mööda minnes leidsin Orgusaare tukkumas. Ta ajas küll vastu, et ei tukkunud, aga noh, ma mõistsin ta piinlikust. Jätsin ta edasi tukkuma ja läksin ise edasi.

Minnes mööda lagedat põldu näen korraga, et metsast tuleb suur hall kogu minu poole. Vaatan ringi — ei ainsatki puud lähedal, mille taga varju otsida. Ja karu tuleb otse minu poole. Peab astuma temaga võitlusesse lagedal.

Kummardun ja sean püssi laskevalmis. Karu tuleb nuuskides nina maas. Ent vaid kümme sammu minust eemal haistab mind ja tõuseb tagumistele kappadele püsti. Ta rind on mulle märklauaks ja lasen. Samas hüppan ka ise kõrvale. Ja sellega päästsin enda, sest välkkiirelt oli karu seal kohas, kus olnud mina ja püüdis püssirohu suitsu sees kedagi kinni haarata. Laeng oli aga purustanud karu rinna ja südame, nii et ta mind enam eemalt tabama tulla ei saanud. Suri sealsamas. Ent poleks ma mitte kõrvale hüpanud, oleks ta surres surmanud ka minu.

See karu jäi ka muidu sellel karuderohkel Mungalagedal meie ainukeseks saagiks, sest teised jahilised ei lasknud ühtegi.

Järgmisel aastal s.o. aastal 1912 sai munkade asula minu kui vanema metsavahi tarvitada. Tollal oli seal neli väikest ja kaks suurt elamut. Üks suurtest elamuist, mida mungad palvelaks kutsusid, oli uhke ehitus paljude tubadega. Kõige ruumikamas toas asetses altar. Kolisin munkade endisesse asulasse

elama maikuul koos abikaasa ja lastega. Poeg Aleksander oli siis 12-aastane ja tütred Marie 8-a., Luise 5a ja Adeele 1-aastane. Mõned päevad kulusid elamute sisustamiseks ja korraldamiseks ning siis võisin anduda jälle jahikirele.

Kõrgemates mägedes valitses veel lumerohke tali. Läksin siis mööda Pertshiili mäealust rada üles Gagrõ mägede poole. Selle mäe alamosal olid vaheldumisi paksud padrikud ja rohulaaned. Õhtu eel, kui olin 10 versta Mungalagedalt Karantiini lagedale jõudnud, märkasin juba värskaid karu jälgi. Valitses paks udu, mis aga hiljem lahtus. Seal näen, kus padrikust väljub suur karu ja hakkab sööma kobrulehti. Viskasin kübara peast, kuue seljast ning saapad jalast ja hakkasin karule ligi hiilima. Nii kolmkümmend sammu edasi jõudsin ühe suure jalaka varju. Karu sõi rahumeelega rohtu edasi ja ei teadnud minu liginemist aimatagi. Seal märkasin paremat kätt liginemas udupilve. Oli selge, et kui see jõuab kohale, siis katab kõik nagu linikuga. Karu oli midagi sada sammu minust eemal, aga laskmiseks enam parajat silmapilku ka oodata polnud. Sihtisin hoolega. Karu karjatus oli tunnistuseks, et mu kuul märki tabanud. Ent kui püssirohu suits haihtunud, nägin kuidas karu täiel jooksul üles märke punus. Jooksin ka mäe jalale, sinna, kust talvel lumelaviinid alla veeresid. Karu ligines laviinile. Andsin teise lasu. Karu möiratas ja komistas. Jahikirg valdas mind nii, et lasin veel kaks pauku. Siis kui püssirohu suits oli laiali läinud, selgus, et karu oli metsapadrikusse kadunud.

Ronisin siis sinna, kus karu mu laskude ajal oli olnud. Sealt algas vererada ja ma tõttasin edasi karu jälil. Viimaks näen, umbes kolmkümmend sammu minust eemal istub karu kuuse juurtel ja lakub oma haavu. Hiilisin lähemale. Seal purunes mu jalgade all oks, karu tõstis pea, nägi mind ja tormas vihaga möirates minu poole. Lasin küll, kuid lask karule midagi ei teinud. Tahtsin kähku laadida püssi uue padruniga, kuid endise padruni kest oli lõhkenud püssis, nii et väljatõmbaja enam ei töötanud. Surm seisis nüüd minul endal vihase karu näol silme ees. Sain õnneks siiski karata suure kuuse taha ning karu hakkas mind ümber puu taga ajama. Nii ise karu eest põgenedes õnnestus mul viimaks raudvardaga lõhkist padrunit püssist välja torgata ja uue laenguga karule vastu olla.

Lask lõi karu kukerpalli ja ta veeres mäest alla nagu hiigelsuur kott. Mina jooksin järele, aga karul polnud veelgi lõpp peal! Allaveerenud tõusis ta uuesti jalgadele nagu poleks midagi olnud ja hakkas üle väikese jõe minema. Mina mõtlesin imestades, et mitu elu küll sellel karul sees on? Sihtisin talle hästi kõrvajuurika pihta, et ehk kuuleb siis mu lasu käsku — noo, seekord kuulas!

Õhtul jõudsin veel tal välja võtta sisekonna, siis pidin otsima ööbimise aset. Hommikul nahka võttes selgus, et kõik mu lasud olid tabanud seda visa hingega karu — nahas oli 14 kuuliauku.

Hädaohtlikumaid võitlusi oli mul metskuldiga 1898 aasta talvel. Sel aastal oli tali pikk ja väga paksu lumega. Metsloomad pidid minema otsima toitu alla

orgudesse. Hädas olid metssead ja kitsed, kuna karud kaljukoobastes talveund puhkasid.

Ühel jaanuarikuu päeval läksin naabrile viima kirja. Meid lahutas umbes poole versta laiune metsariba väikese oru ja ojakesega. Võtsin nalja pärast kaasa oma tongipüssi, selle „müristaja”. Sellest võisin lasta lindu haavlitega vabalt 50-60 sammule, kuna hundile ja shakaalile kartetshiga sajale sammule ulatasin. Seekord laadisin püssi kartetshiga ja nagu mu õnneks tulid ka koerad minuga naabri poole ühes.

Läbistades oru ja jõudes oja kaldale, hakkasid koerad ühele põõstikule tigidalt haukuma. Läksin ligemale ja nägin põõsastes mustjas-halli kogu. Pidasin seda looma hundiks või shakaaliks ja andsin talle ilma pikema mõtlemiseta paugu pihta. Ent üllatusin, kui põõsast must hiigelmetskult välja kargas. See jooksis oija ja siis mööda ojast väljatuleva tee poole. Ja sellele teele olingi jäänud seisma mina. Kult oleks põgenenud ka teisele poole, aga seal oli oja kallas otse püstloodis alla oma neli arssinat. Ei olnud siis kuldil teist teed valida, jooksta ta enda laskja suunas.

Mis muud oleks vaja läinud, kui uus tabav laeng liginevale elavale märklauale pihta kihutada, aga tongpüssi laadimine ei ole nii hõlbus, kui padrunipüssi laadimine. Ja oli selge, et ma püssi seniks laadida ei suuda, kui metskult juba mu juures on. Kogemustest teadsin arvata, et ega's lastud kult ikka kallale ei tule, ta põgeneb, kuid siin selgus, et mul on tegemist vihase vastasega. Kuldil oli esimene jalg mu lasust täitsa jõuetu, ta suu verises vahus, aga silmad läikisid metsikus vihas ja karvad olid turris kui hiiglasiiilil.

Seisin teerajal kallale tulnud kuldist veidi kõrgemal ja püüdsin talle sirutades vastu tühja püssi teda ennast eemale hoida. Kui kauaks, seda ei teadnud ma ise sel hetkel aimata. Pannes püssilae vastu oma paremat puusa, surusin püssiraua vastu kuldi rinda. Kult tahtis oma kihvaga anda muile surmavat hoopit, kuid õnneks siiski ei ulatanud. Seal kargas mu truu koer Mudi kuldi tagumise jala külge kinni. Sellest oli mul suur abi ja kõike jõudu kokku võttes sain oma rammuga kuldist üle. Hetkel, kui ta koera hammastele tähelepanu pööras, läks mul korda teda alla kuristiku tõugata.

Koerad arvasid, et kult on juba hinge heitmas ja tormasid talle kuristiku järele kallale, ent kult oli veel täitsa võistlusvõimeline ja koerad said raskesti haavata.

Hakkasin kähku püssi laadima, aga see on vana asi, et kui midagi suure rutuga teha tahad, siis see sul ikka nagu kiuste äpardub. Peale pannes tongi, libises see mul käest lumme ja enne kui uut võtta sain, oli kult juba jalul ja põgenes mööda oja Lopsta jõe poole. Küll tõttasin ruttu järele, aga kult jõudis enne jõkke. Kuna vesi ka tollal oli jões suur, jäigi kult mulle lainetes kadunuks.

Ent veel ka teine kord on haavatud metskult kallale tormanud. See oli augustikuul aastal 1912. Läksin oma sõbra Jüri Reichenbachiga jaoskonda Gagrõ lähedale jahile. Hommikupoolel pidasime asjatult jahti antilopidele, pärast lõunat valmistudes kojuminekule, otsustasime teha ringi Karantiini lageda juures oleva kaljustiku.

Kevad selle põhjapoolse mägestiku külgedel oli juba täies hoos. Kaljurüngaste vahel kasvas lopsakas rohi ja all lagendikul õitsesid lilled. Istusime jalgu puhkama ühele maharaiutud kuusele ja nautima looduse maalilist ilu. Seal kuulsime ühes põõsas sahinat. Vaistlikult haaras käsi püssi. Tähelpanu põõsalle ponnistades, nägime, et mingi loom tahab meist umbes 65 sammu kauguselt mööda minna, põõsastik oli aga nii paks, et aru ei saanud, mis loom too oli.

Näitasin jahikaaslasele ühele suurele puule ja ütlesin, et selle juurest loom tingimata mööda läheb, ja seadsime siis püssid sinna sihti metslooma ootama. Varsti ilmuski põõsastest puu juurde tohtu suur metskult. Lasime mõlemad korraga. Pärast püssirohu suitsu haihtumist oli põõsastes kuulda suurt raginat. Oli selge, et loom raskesti haavata saanud. Läksime ragina peale ja nägime, et kult lebas haavatult suure kuuse all ähkides maas. Teadsin, et sõber Reichenbach armastas palju lasta. Näitasin talle sammu kakskümmend eemal maas olevale kuldile ja ütlesin, et lase. Ta lasi, aga välkkiirelt oli kult maast üleval ja tormas meile kallale. Reichenbach unustas ähmiga püssi padrundi panemata, kargas ühe suure kuuse taha ja hüüdis hirmuga: „Lase, Villem, see kurat tuleb ju kallale!”

Kuna ma oma püssi ja padrunile olin kindel, lasin kuldil viis sammu veel ligineda ja siis lask otsa ette lõpetas ta elu.

Pärast järele vaadates selgus, et Reichenbachi kuulidest polnud metssiga kumbki tabanud. Minu esimene laeng oli kuldi küll kehast läbi läinud, aga see hiigelkult oli küllalt nii tugev olnud, et raskest haavast hoolimata veel võitlusesse võis astuda.

2. Kardetavail teil.

1911 aasta septembrikuu alul sõitis Sulevisse mägede legendikkude ja karjamaade mõõtja insener Vodopschin. Pidin talle mägedes töodel abiks olema. Sulevist palkas Vodopschin veel neli töömeest ja siis kolme ratsahobusega kõiki tarvili tööriistu ja toidumoonna kaasavõttes ronisime mööda mudaseid, kiviseid ja järske kaljuteeradasid üles 8000 jala kõrgusele Ahahatsi harjale. Igal hobusel oli seljas umbes neljapuudaline koorem, mis neile liig raskena tundus vaevalisel kaljustiku teel, et muist nende kandamitest pidime endi

turjale võtma. Ahahatsi mäeharjale samanimelisele karjamaale jõudsime purväsinnult hilisõhtul.

Neli päeva oli ilm meiega kaunis sõbralik. Meie töö edenes jõudsasti, viienda päeva õhtul aga läks külmaks ja vali põhjatuul hakkas Kaukaasia peamägestikust suure kiirusega ajama lõuna poole, meie suunas suuri musti hirmuäratavaid pilverünkaid. Oli teada, et tuleb torm, aga et nii kohutav, kui see südaööl mässama löi, ei võinud ette arvata. Oma tõusul viis torm meie telgi nagu lipaka alla orgu. Lähedal olev armeenlase kari põgenes alla orgu metsadesse. Püüdsime enda soojendamiseks kuidagi veel tuld alles hoida, ent tormi möllus oli see täitsa võimata. Vaeva suutsime oma burkad ja tekid tormituule võimusesse sattumisest ära hoida. Tormiga ühes hakkas sadama ka jämedat rahet, mis meid peksis ja niiskusest ja külmast lõdisema pani. Suure vaevaga pisihaaval edasi nihkudes saime ühe suure kivi varju, kus kõik hunnikusse kokku litsusime, et üksteise kehasoojusest vastamisi sooja saada. Oli lootusetu seisukord, nagu surmaminejail, keda ähvardab külmamine ja lume alla jäämine. Kuid siiski suutsime hommikuni vastu pidada, mil torm rauges. Kõik maa oli paksu rahekorraga kaetud ja peaaegu tardunud olime ka paksu rahekooriku all meie. Ilm oli üleöö muutunud südavalviseks.

Hakkasime üles otsima tormist laialikantud tööriistu. See nõudis tekkinud olukorras palju vaeva. Ent siiski õnnestus meil ka telk oru põhjast üles leida.

Inseneril oli tarvis veel üles panna üks maamõõdumärk, kivisammas Arabika kõrgustikule. See mägi on 6000 jala kõrgune, aga pääsmine ta otsa kõigiti raskendatud. Ida- kui ka lõunapoolsed küljed on liiga järsud, kuna põhja-lääsi poolt minek oleks sünnitanud suure ringi. Otsustasime viimaks siiski ronida kõrgustikule lõuna poolt, insener, mina ja veel üks noormees Sulevist. Ilm oli tol korral, 13 sept. küll kaunis külm, aga selge. Jõudsime üles õnnelikult, tegime sinna kihunniku ja panime sellele puust vardal lehvima valge lipu. Ülesronimine, mis küllalt raske ja vaevaline oli meid kangesti väsitanud, ent allatulek endist teed mööda näis hoopis võimatuna. Tuli tahes ehk tahtmata võtta suund enam lääne poole.

Kui hilja õhtul mäelt alla saime, jõudsime ühte tundmatusse orgu, kus meid karjased, mingreelid, täitsa metsinimeste sõjakisaga sisse piirasid. Läks enne tükki aega neile seletada, et oleme ametnikud väljas valitsuse käsul ja ära eksinud, kui meid pikapeale lahkemalt kohtlema hakati. Selgus, et selles orus hoidis keegi rikas mingreellane Kvaratsheelia oma karja. Tal oli 67 lüpsilehma; valmistab juustu, mida iga üle päeva Gagrösse ja Gudauti müügile saatis. Tööliste ja karjustega oli tema pere 26 hinge suur. Kvaratsheelial oli enda jaoks mugavalt sisustatud suvila ja ta pidas oma poegadele ja tütardele kodukooliõpetajat.

Kvaratsheelia ütelse järele olime meie esimesed kroonuametnikud, kes tema karjase sealoleku ajal sinna sattunud. Ta vabandas meie karmi vastuvõttu õhtul, põhjendades seda sellega, et karjased meid röövliteks pidanud.

Hommikul läks insener Vodopschin Ahahatsa kõrgustikule tagasi, teda saatma saatis Kvaratsheelia ühe oma karjastest, minul oli aga vaja olla ülemuse käsul 15 sept. tagasi Mungalagedal ning seepärast võtsin minna sinna otse üle Arabika ja Pertshiili mägestikkude.

Minu lahkudes Kvaratsheelia andis mulle teele kaasa viis naela juustu ja hoiatas, et kui peaks tekkima mägestikus udu, et ma siis kohe tagasi pööraksin. Täna sin teda ja soovisime vastastiku head nägemist. Ei uskunud, et teelt eksin, sest 14 sept. hommik oli küll külmavõitu, aga väga selge. Riie seljas oli mul kerge — pintsak ja selle all soe särk, jalas pastlad. Nahkses käekotikeses ka vaid kaks naela leiba ja see juusturatas ning püss ühes padrunirihmaga õlal. Oli kerge astuda, lõbutujul ronisin mägedest üles ja alla ning läbi seni tundmatute kohtade jõudsin lõunaks mulle juba kaunis tuntud Pertshiili kõrgustikule, mis 6000 jalga kõrge.

Nüüd muutus ilm järsku: läks pilve ja laskus paks udu. Just udu on see mägestiku rändaja suurimaid vaenlasi. Eemalt vaadates kaob mägestik täiesti udupilve, on aga see udu sul ümberringi, siis ei näe enam viie sammu kauguselegi. Peale selle leotab see udu lühikese ajaga su riided läbimärjaks. Ei olnud minul enam pääsemist selle udu eest, ta pilv oli äraneelanud kõik ümbruse ju ainult jalge ees ühte edasiminevat teerada silmas pidades lootsin õhtuks välja jõuda Gagrõ raja metsadesse.

Nii liikusin nina maas edasi selles tihedas udupilves, kuni teerada, mida õigeks pidasin ära kadus. Mis nüüd teha? Ronida kõrgemale, vast leidub õige rada seal? Püüdsin, kuid peagi olid mul ronimisel ees järsud kaljud. Igasugune siht oli mattunud uttu. Istusin maha ju mõtlesin, kuhu poole hea õnne peale edasi minna. Olin paksus udus kaotanud üldse orienteerumise võime. Ei suutnud enam taibata, kuspool on see või teine ilmakaar. Ainsana pääseteena näis allaminek orgu, kus enamikult kasvab metsa, kus võib siis tule maha teha ja hommikut oodata, sest selge oli ka see, et enne pimedat tulekut kõrgelt mäelt alla ronides orgu ei jõua. Asusin siis teele mäest alla paremale käele. Ent millisesse labürinti ma siis jõudsin! See oli lõpmata kaljurägastik, mis teravate ohakatega kui ülekülvatud. Seda kaljurägastikku lõikasid lõhestikud ja kuristikud mitmesse ossa ja kuldaski ma seal veel eluga pääsesin, pean lausa imeks. Iga hetk oleksin ses udupudrus võinud kukkuda kuristikku ja sinna jääda.

Viimaks siiski olin jõudnud lahendamale rohulagendikule. Ka ses õudses labürindis oli leidnud aasi, kus rohi rinnuni ulatas, kus oli näha karude ja antiloo-pide jälgi, kus oli palju tetri, kes otse nina all rohtust vurinal lendu tõusid, aga need aasad vaheldusid jällegi lõpmatute kiviväljadega.

Olid kaljud selja taha jäänud, istusin puruväsinult maha, võtsin kotist leiva ja juustu ning hakkasin keha kinnitama. Nüüd alles ajas ka tuulehoog udu minema.

Vaatan, umbes kolmkümmend sammu minust eemal sööb suur kollakas-hall karu hea isuga mustikaid. Küti kirega oli mul püss kohe laskevalmis aga seal ütles mulle mõistus, et miks tappa siis teist elavat olevust, kui su enda elu niidikese otsas ripub? Vaatasin tükk aega huviga, kuidas suur loom väikseid marju söi. Siis vilistasin. Karu vaatas ringi ja sasistas mustikapõõsas edasi. Vilistasin teist korda. Karu ajas ennast tagumistele jalgadele püsti ja hakkas hoolega ümbrust uurima. Alles pärast minu kolmandat vilet nägi ta mind ja katsus et ruttu minema sai.

Ei võinud enam kauem paigal istuda, sest külm tuul pani märjaks saanud ihu lõdisema. Läksin edasi allapoole. Jõudes ühe allikani leidsin, et seal on värske teerada ja omaks rõõmuks ka hobuse jälgi. Nüüd siit ei võinud inimeste juurde pääsemine võimatu olla. Panin juba pooljookstes edasi. Nii versta viis edasi, pööras teerada järsku mägestikku, läbistasin veel umbes versta mägestiku räga ja siis jõudsin alla kitsasse orgu. All orus oli palju burkast valmistatud telke ja nende ümber askeldas hulk mehi. Aimasin juba, et neil ei puudu kurjad koerad, seepärast ronisin ühe suure kivi otsa ja lasin oma appihüüde kajada. Kohe oligi suur koerte kari nagu näljaste huntide parv järsu kivi ümber. Siis ruttas mu juure salkkond mehi ja peletasid koerad eemale. Mehed võtsid mu endi vahele ja viisid rägastikku ühe rinnuni ulatuva valge habemega mehe juure. Minu ümber kogunes kohe palju mehi, kes mind imestus- ja ühtlasi põlastusilmel silmitsesid. Esimene asi oli, et mul püss käest ja padrunitasku õlalt ära kisti ja selle vanamehe kätte anti. Siis laotati tule äärde maha lamba nahk ja tähendati, et istugu ma sellele. Olin õnnelik, et jõudnud inimeste juurde, kus tule ääres oma külmanud keha soojendada võisin. Kõik läbielatu oli olnud nagu kuri unenägu.

Õhtu saabudes aeti kõik kitsed kokku ning karjased asusid neid lüpsma. Ka minule anti puust toobiga värsket kitsepiima, millesse oli pandud jäätükk. Püüdsin ka juttu alustada, aga vastuseks anti lühidalt: „Russu bilmõs!” mis on türgi keeles, et venekeelt ei mõista.

— No, tohoo, pagan! — mõtlesin. — Nüüd olen küll üle piiri Türgimaale kurdlaste sekka sattunud!

Ikka püüdsin nendega rääkida vene keeles ja kui ma neid neile arusaamatute küsimustega olin ära tüüdanud, toodi sinna kuskilt teisest karjast üks 14 aastane poisike, kes vähe vene keelt pursis. Sellelt sain siis selgusele, et olin sattunud ühe Abhaasi vürsti kitsekarjade asumaale, ja et see vanamees ongi vürst ise ning paljude kitsekarjade omanik. Vaatlesin siis tulevalgel tema mehhist kogu. Ta võis olla 50-ne aastane; oli pika sirge kasvuga, lumivalge habemega, ent siiski veel nooruse läikega silmis. Seljas kandis ta tserkessi musta

kuube, jalas kergeid kaukaasia saapaid, peakatteks oli must karakullmüts, mille üle tõmmatud veel villane bashlök. Kõvasti ümber keha kinni tõmmatud hõbevööli läikis kullaga ilustatud kinshaal ja kullatud tupes paremal puusal suur Smith-Vessoni süsteemi revolver.

Poisike teadis rääkida, et kohapealt olla ühe päeva tee Uude Gagrõ ehk Bsõbi raudsilla juure. Rääkisin, et üleval mägedes on insenerid ja töölised kelle juurest ma tuln otsima vett ning udus ära eksisin. Palusin mind juhatada Sotschi ringkonda Pertshiili mägestikku, kus jälle oma kaaslased üles leian, aga mingit vastust mu palvele ei antud.

Sain ka nende õhtusöögist osa. Esiteks pesid kõik mehed oma käed puhtaks ja siis istuti maha tule äärde. Juust lõigati viiludeks, nagu meil leib. Leiva asemel seda ka söödi ja rüübiti peale haput kitsepiima. Mingisugust jahutoitu ei olnud. Mulle maitses see kitsepiim nii, et lasin endale veel teise kapatäie anda.

Õöseks asetati mind ühte telki, anti lambanahk alla ja katkine burka pealkatteks. Hommikul virgudes näen, et mu eilne tõlk läheb kitsekarjaga. No, nüüd on lugu — jälle ei saa sõnakestki seletada! Hüüan teda tagasi. Tuli siiski. Lasin teda siis vürstile rääkida, et olen vanem metsavaht ja pean ametiasjus kuskil olema, et juhatagu ta mind õigele teele. Ja kui õnnelikult kohale jõuan, et siis on vürstil oodata kiitust või auraha, ent püss ja padrunid on kroonu omad ja neid ma ei või siia jätta. — „Mis mul on ja teil ei ole” sõnasin ma vürstile, „selle teeme pooleks”! — Võtsin kotist leiva ja lõikasin sellest talle poole. Vürst võttis leiva tänuliku pilguga vastu, lasi mulle püssi ja padrunid tagasi anda ning määras teejuhiks ühe noore abhaaslase. See viskas kohe oma püssi selga ja seisis teenistusvalmis minu ees. Pigistasin siis südamest vürsti kätt ja lahkusin.

Vaatasin püssi ja padrunid üle ja kui kõik korras leidsin oleval hakkasime astuma. Uduloor hakkas juba rebenema ja kohati paistis päikest. Abhaaslane lippas minu ees nagu kaljukits. Ta kui looduselaps tahtis uhkusega mulle oma kergust näidata. Nähes, et mina ikka tema kannul, lisan ta ikka ja ikka kiirust juurde. No, mina kui kogenud mägestikus käija ning ronija ei tahtnud ka maha jääda. Nii umbes kolm tundi kestis see omapärane pöörane võistluskihitamine, siis jäi abhaaslane ühel kõrgustikul seisma ja eemal sinetavatele mägedele näidates sõnas vene keeles: „Armjänski pastuhh!” Sellega tahtis ta ütelda, et seal Sotschi ringkonnas suvel omi karje hoiavad armeenlased, kes tema arvates mulle tuttavad pidid olema. Näitas siis veel käega, et vaja on minna otse, mitte kalduda pahemale või paremale, tegi kätt otsaesisele panes sügava kummarduse ja kadus siis mõne hetke järele kaljurahnude vahele nagu viirastus.

Istusin tükk aega, sest see tormamine oli mind äraväsitanud enam kui kunagi enne. Ilm muutus ilusaks ja selgesti paistsid eemal tuttavad mäeharjad.

Edasimmines leidsin oma imestuseks ühes kaljurägastikus rohkesti päris põhjamaa vabarnaid — neid polnud ma Kaukaasias ennem ei leidnud.

Varsti muutus maastik iseäralikuks. Paremat kätt läks üles järsk mäeahelik, kuna pahemat kätt sügavad kuristikud alla orgudesse ja metsadesse ulatusid. Nii oli abhaasiase teejuhatuse täiesti õige, et ainult otse minnes võib kohale jõuda. Läks vana teerada, mis rohuga peaaegu kinni kasvanud oli. Võis märgata veel vaid karu jälgi.

Seal ühe kuristiku äärel jäin ehmunult seisma. Ülevalt kalju küljest oli suur lahmakas lahti pudenenud, alla orgu varisenud ja väikese teeraja mäe ja kuristiku vahel kui ära pühkinud. Umbes 15 sammu laiuselt veeresid peaaegu püstloodis seisva kalju puru ja kivid vahetpidamata alla sügavasse orgu. Kuidas saada sellest laviinist üle? Alt minna oli võimatu ja kui kõrgemale kalju küljele ronisin, osutus ka sealtpidi edasiminekuks võimatuks. Ronisin kaljuküljelt endisele kohale tagasi ja jäin sinna otse meeletult seisma.

Võtsin pastlad ja sukad jalast ning sidusin selga ja hakkasin sellest kaljuprügi laviiniks muutunud surmaoru kalda küljest üle minema, kus astumise toeks ei olnud ühtegi kindlat kivi ega põõsast, millest kinni võtta. Toetusin esiteks paremale jalale ning püssile, pahema jalaga seni kaljuprügi alla ajades, kuni tundus kindlat pinda. Uuristades jalaga toetusaseme ja tugenedes pahemale jalale hakkasin paremaga uut toetuspunkti kaapima. Ja nii vaevaliselt ja tigu-sammul edasi, kuni siiski viimaks sellest kaljuääre purustatud teest üle sain. Kogu aja ponnistasin hoida külma verd ja hoidusin üles või alla vaatamast, et mitte kaotada tasakaalu — väike väärtus ja oleks olnud minu lõpusõit siit maailmast.

Kuristikust üle jõudes tilkus mul higi iga juuksekarva küljes. Täna sin Jumalat, istusin maha, panin pastlad jalga ja hakkasin keha kinnitama. Olin tõsiselt nõrkenud. Äkki kuulen mingisugust vile sarnast virinat. Taipasin kohe, et need on antiloobid (kaljukitsed), kes häälitsevad nii, kui aimavad mingit hädaohtu. Vaatasin üles, seal kõrgel kaljuserval paistsidki nende uhked kujud. Kadusid ja tulid jälle tagasi, nuusutasid õhku ja vahtisid alla orgu. Minust olid nad umbes 150 sammu eemal ja neid võis olla tükki 15-20.

Võtsin püssi ja sihtisin, aga käsi keeldus triklit tõmbamast. Jätsin nad rahule, eest hinges kerkis tume kartus, et mine tea, mis võib veel oodata ees mind. Tõusin, et jätkata teed. Antiloobid punusid minema, veel kaugelt nägin nende kollakaid kogusid kaljustikus hüppamas.

Kui jõudsin Pertshiili mägestiku harjale, kuldaski juba õhtupäike Kaukaasia mägede lumiseid tippe. Veel pool tundi teed ja olingi Karantiini lagedal, kus tuttavad armeeni karjased mind lahkkesti vastu võtsid. Õnnekombel kohtasin seal ka türklase Mustafa Ali Bosogliga, kellele pidin mõõtma välja metsa.

Ööbides karjaste juures ja mõõtes päeval türklasele ta metsa välja, tulin õhtuks tagasi Mungalagedale, kus paar venelast kuivatasid pirne. Pirnipuude all nägin karu jälgi. Mõtlesin varitseda karusid. Õhtust ööd tuligi karu ja ronis pirnipuu otsa. Ent öö oli kottpime ja karu tabamiseks polnud midagi ette võtta. Istusin eemal ühe teise pirnipuu all, kuni suikusin unne, sest kehaväsimus nõudis rahuldamist. Oli üle südaöö, kui ärkasin külmast, sest venelastelt laenatud tekiräbal ei soojendanud põrmugi. Mäsisin enese siiski tihedamini sellesse ja puhusin põue sooja õhku. Seal kuuldus minu ligidal okste praginat, sahinat ja nuuskimiskohinat. Karu tuli just selle puu juurde, kus all olin mina. Haarasin püssi. Karu sõi umbes süld maad minust eemal rahulikult pirne. Lasin huupi ta suunas. Kuuldus sügav ohe ja siis jäi kõik vaikseks. Tõmbasin tikust tuld ja nägin teda maas liikumatult lamamas. Hommikul leidsin, et kuul oli purustanud karu rinna ja südame, järjekult surm oli olnud silmapilkne.

Tahtsin hakata nülgima nahka, kui pirne kuivatajad venelased minu juurde tulid. Nende suud läksid karu nähes vesiseks. Müüsingi neile karu ära 13 rubla eest ühes nahaga, ainult ühe singi võtsin kaasa, magusaks praeks insener Vodopshinile, kes mind ootas.

3. Teekond Ritsa järvele.

Kaukasust võib maakaardi järele pidada küll avastatud maaks, kuid ta ei ole veel kaugeltki läbi uuritud. On veel palju, palju kohti, kuhu inimese jalg ei ole saanud. Ei või teada, milliseid rikkalikke maapõuevarandusi varjab avastamatult veel Kaukasus. Tsivilisatsiooni arenguga seisab seal ees suur töö geoloogidel. Mitte vähem huvi ei paku ka Kaukasus botaanikuile. Läbi uurida Mustamere rannamaad kuni Kubani steppideni!

Veel salapärasem on Taga-Kaukasus ehk vanade kreeklaste Pontus. Seda suurt maalarakat alates Novorossiiskist kuni Batumini ja Mustamere rannikult kuni Kaukaasia lume ja jääga kaetud mägestikudeni katab veel teadmataste uduloor. Läheb veel palju aega, tööd ja püsivust, kuni suudetakse see suur maaala teha läbikäidavaks ja tuua päevavalgele ta maapõue rikkusi.

Nõiduslikult veetlev on Kaukaasia. Kes kord ta mägedes on viibinud, see ihkab ikka ja alati sinna tagasi. Eriti suvel pakub Kaukaasia nõiduslikku ilu.

Ülemaks naudinguks on mägederonijale tõusta kuni 13.000 jala kõrgusele mägestiku seljakule. Kaukaasia mägedes ronib meeleldi ka mitte-mägederonija, kuigi ronimine mägedes ei ole kerge asi. Ronimine tõmbab kõik jala ja käte musklid pingule ning paneb südame kiiremalt töötama. Ent kui siis kümnetunnilise väsitava ja roomamise, ronimise järele nõretades higist ülesse jõuad, on kõik teel nähtud vaev ununenud. Rind kosub lillele lõhnalopsakast mägede õhust, mägestiku looduse värvimäng võlub eneseunustamiseni silmi.

Väikese puhkamise järele tunned uut rammu ja tahaksid tõusta veel kõrgemale, näha veel võimsamat looduse ilu, näha õitsevaid maastikke, õudselt haigutavaid kuid maalilisi kuristikke, ligineda mägede lumistele tippudele. Mägestikkudes on suvi ja tali, kevade ja sügise silmale avatud korraga.

Erilist ilu pakuvad aga mägestiku-järved.

1895 aastal rääkis mulle keegi munk, et nemad olevat leidnud Kaukaasia mägedes ühe suure järve, kuhu Mustamere rannikult jala minnes olevat umbes nelja päeva tee. Järv asetseda sügavas orus ümberpiiratud kaljudega ja ürgmetsaga. Et keegi inimene selle järve kallastel oleks käinud, ei nemad polevat küll ainustki jälge leidnud. Järv olevat väga kaladerikas, samuti ümberkaudsed metsad loomaderikkad.

Viis aastat hiljem, kui mul metsade ülevaatajana tuli palju läbi käia pärismaalastega, eriti karjustega, teadsid ka nemad umbmääraselt selle järve olemasolust. Eriti pikalt rääkis sellest järvest vana karjus Tsernas Arkaania, kelle sõnu teine karjus Kottir Pipia täies veendumuses kinnitas.

„Issanda halastus olgu nendega, kes selle järve põhjas puhkavad!” algas risti ette lüües oma jutustust Arkaania. „Sellest on umbes tagasi 135 aastat, kui seal kohas, kus praegu see järv, asetses perekas küla Ritsa. Pikad ja sirged olid Ritsa mehed. Nad elatasid endid jahist, karjapidamisest ja röövimistest. Ei takistanud neid öö ega päev, iga teerajake, iga kaljuküngas oli neile tuntud. Omi tütreid nad kunagi Ritsast välja ei lasknud, küll aga varastasid nad naisi väljaspoolt. Ei neid sinna kaugemale mägedesse söendanud taga ajama minna keegi. Kui siis Ritsa meeste vägiteod taevani kisendasid, süttis suure jumala viha põlema nende vastu. Suur jumal lasi orgu veereda mäe, sünnitas jõe ette tammi. Järgmisel hommikul virvendas endise küla asemel suur järv, mis nüüd Ritsa nime kannab. Ritsa meestest jäid elama ainult kolm venda — Barna, Kotsia ja Miha, sest neile kui õiglastele oli ilmutatud unes, et küla ootab hukatus. Nemad olid siis küla hukuööl väljas kõrgel mägedes kitse- ja lambakarju hoidmas. Pärast seda ajasid vanemad vennad Barna ja Kotsia omad karjad mere äärde Sipi külasse, kuhu nad ka elama jäid ja seal endile naised võtsid, noorem vend Miha läks aga tagasi elama mägedesse Ritsa järve äärde. Küll palusid vanemad vennad, et Miha ka nendega ühes tuleks, aga ei! — Miha jäi nende palvetele kurdiks. Teda kiskus tagasi Ritsa järve manu, mille voogudes oli leidnud surma ta mõrsja Silva. Ta töötas vandega jääda järve juure elama kuni surmani. Läks mööda kolm aastat, ilma et vennad oleksid üksteist näinud. Seal suri vanem vend Barna. Keegi noormees, kes teadis teed Ritsa järve juurde, saadeti nooremat venda Mihat matusele kutsuma. Miha kurvastus vanema venna järele oli suur, aga oma karjast ei tahtnud ta lahkuda. Noormees lubas, et vaatab seni Miha karja järele. Läks siis Miha oma vanema venna matusele, aga enne hoiatas noormees, et see kellelegi ei tohi vastata, kui teda hüütakse nimepidi, sest muidu juhtub suur õn-

netus. Esimene öö läks noormehel mööda vaikselt, keegi teda ei hüüdnud. Teisel ööl aga kuulis ta kellegi hüüdu järve poolt. Miha hoiatus oli noormehel seni meelest läinud ja ta hõikas vastu. Siis tulid tal küll järsku Miha sõnad meelde, aga oli juba hilja! Kõik kitse- ja lambakari kargas maast magamast üles ja tormas järve voogudesse, kus neid laiali sirutatud kätel ingelilus neiu vastu võttis. Kolmandamal päeval jõudis Miha tagasi. Ta kurvastus ja viha olid piiritud, lõi südametäiega noormehe kinshaaliga läbi ja viskas Ritsa järve roaks kaladele. Kurbusest murtud istus ta järve kaldale kivile, võttis põuest vilepilli ja hakkas mängima. Mängis esimese päeva ja öö, mängis teise päeva ja öö, ja kui siis päike tõusis ning Ritsa järve ning ümbritsevaid kaljusid valgustas, lõi järvevesi äkki vahutades keema, ja oh seda rõõmu, eemalt tormas järvest välja karjajuht suur sokk (pukk), ja siis tema järel kogu kitse- ja lambakari. Möödus jälle viis aastat, siis suri keskmine vend Kotsia. Et vanema venna matuse puhul juhtunud kurb lugu veel kõigil meeles oli, ei tahtnud keegi Mihast Ritsa äärest minna kutsuma ta venna matusele. Keskmise venna surmaeelne soov aga oli olnud, et Miha tuleks. Viimaks siiski leidnud kaks vaprat kütiti, kes Mihast Ritsa äärest ürgmetsast läksid otsima. Vaevarikka otsimise järele leidsid nad ka Miha üles, keda ta viimase venna surmasõnum väga põrutas. Seekord oli Miha kohe valmis tulema venna matusele, sest et oli seda töötanud. Ka oli talle Kotsia tasuks selle eest libanud oma kõige parema valge eesli ja Türgimaalt toodud uue tulelukuga püssi. Enne matusele minekut õpetas, noomis ja ähvardas ta noormehi et nad eriti ööseti kellegi hüüule ei vastaks. Noormehed lubasid kindlasti ta sõnu meeles pidada. Hilja õhtul lahkus Miha oma karja juurest, et minna venna matusele. Esimesel ööl olid noored mehed väga valvsad ja tegid mitmesse kohta karja ümber suured tuled, et kiskjaid metsloomi peletada eemale. Ka teine öö möödus vaikselt. Kolmanda päeva õhtuks oodati Mihast koju, see ei jõudnud aga eesliga nii ruttu edasi kui jala käies. Ja kolmandal ööl uinusid mõlemal karjused raskesti, sest eelmiste ööde valvelolekud olid nad nii väga ära väsitanud. Südaöösi kuulis teine karjustest, kui keegi hüüdis: „Kus teie olete?” Karjus arvas, et see on Miha, kes ööpimeduses ei leia teerada. Veel kord kuuldus hüüd, ja veel selgemini: „Kus teie olete?” Karjus võttis tuletungla ja läks sinna poole, kust kuuldus hüüd. „Tule otse siia poole!” hüüdis ise. Nii kui oli seda ütelnud, tõusis metsas kole torm, puud nõtkusid, põõsad vabisesid. Hulguv ja vilistav tuulispask tormas otse kitse- ja lambakarja kallale ning viis kõik loomad kaasa. Kaugel järve pinnal seisis lausa tuleleegist ümbritsetud imeilus neiu valges riides ja kuld kroon peas. Selle poole viis siis tuulispask põgeneva kitse- ja lambakarja. Veidi aja pärast vaikis torm ja rahunes järvepind, ent kuldkroonis piiga oli ka ühes kitse- ja lambakarjaga kadunud voogudesse. Hirmuõudus valdas karjaseid, neile meelestusid jutud sellest, mis sündinud viis aastat tagasi. Mets oli aga sügav pime, teed tundmatud, nii et ei osanud kuhugi põgeneda, jäid siis järve äärde ootama hommikut. Ao ajal kuulsid karjused, et keegi metsast kiirel sammul ligineb. Üks karjustest jooksis hirmuga metsa ja ronis puu otsa.

Tulija oli Miha. Vihaga, nagu juba sündinud paha aimates, kargas ta tuleääres istuja kallale ja võttis tal kõvasti käsivarrest kinni: „Kus on mu kari?” küsis. „Kus on su seltsimees?” Noormees seletas kogeledes, et kari läks järve ja et teine karjus põgenes metsa. Miha kätes paisus ähvardav ramm. Küll püüdis noormees enda kaitseks tõmmata kinshaali tupest, püüdis Miha käte vahelt vabaneda, kuid ei suutnud. Parema käe, millega noormees tahtis kinshaali tupest tõmmata, murdis Miha katki nagu kanepiluu. Südantlõhestav appikisa ja hädahüüd käis surma silmees nägeva karjuse suust ning kajas vastu metsast ja kaljudest. Siis viskas Miha karjuse hirmsas vihajõus vastu puud, nii et selle pealuu lõhkes. Jäi kõik vaikseks ja teine karjus lõdisedes aimas, et ta kaaslane Miha käte vahel otsa leidnud. Nähes, et esimene karjus surnud, tõttas Miha teist otsima. See seisis aga hinge kinni pidades kõrgel suure kuuse okstes ja Miha teda ei leidnud. Kui päike tõusis, läks Miha järve äärde ja istus kivile. Ringutades tõstis käed taeva poole, palus kaua, siis tõusis ja võttis puuõõnsusse peidetud vile ning hakkas mängima. Mängis esimese päeva ja öö, mängis teise päeva ja öö ja kolmanda ilma söömata. Küll kõlas vile kui haleda lapse nutt, küll nuttis ja palus Miha, kuid kõik asjata. Kolmanda päeva õhtul, päikese loodel, kerkis järve pinnale neitsi kui taevalik ilmutus oma täies ilus. Tema ümber oli Miha kitse- ja lambakari. Kõik loomad sirutasid oma pea Miha poole, kes kaldal mängis südantlõhestavalt, siis kadus iludus ja ühes temaga ka Miha kari jälle voogudesse, ning kõik jäi vaikseks. Ahastuses tõusis Miha kivilt. Ta ähvardas surmata kõiki, kes ealeski julgeb veel sellele järvele ligineda. Ütelnud oma vandesõnad, langes Miha sammaldunud kivile jäi sinna kui surnu lamama. Seda aega kasutas teine karjus, kes hirmust lõdisedes ja näljast närbununa puu otsas end varjanud. Ta ronis kähku alla ja põgenes. Kolmandal päeval hingepiinast ja näljast vaevatult jõudis ta tagasi kodukülla, heitis voodi ega tõusnud sealt enam. Surmaeelses palavikus sonis ta Ritsa järve ilmutisest, imeilusast neiust ja hullumeelsest Mihast . . .”

Arkaania vaikis, võttis põuest pikavarrega piibu, toppis selle täis head Trapesundi tubakat, lõi tulerauaga põlema taela, õõtsutas veidi taela ja süütas siis piibu. Suitsetades laskis ta pakse suitsurõngaid, mis ta pea ümber keerlesid. Vanamees oli langenud sügavaisse mõtteisse ja mina ei tihanud teda neist äratada. Oli ta suitsetamise lõpetanud, piibu tühjaks koputanud ja põue pistnud, küsis ta minult: „Mis see järv sind nii huvitab? Kas tahad ka sinna minna?” „Jah, tahan, et näha oma silmaga selle järve luulelikku ilu.”

„Jumal hoidku sind, kui sa seda teed!” ohkas Arkaania. „Sinna ei tohi keegi inimene minna. Ja veel seal ööd saata mööda — see oleks päris mõtlematu tegu, sest seal järve ääres metsas elab Votkots, kes kõik järvele tulijad ja seal ööd olivad maha murrab või vigaseks teeb, ja selle Votkotsi peale ei hakka ka püssikuul.”

„Kas on keegi seda tonti ka näinud?” küsisin.

„Kuidas muidu!” vastas Arkaania. „Minu vanaonu, üle terve Mingreelia kuulsaime rammumees ja osavaim kütt, vedas kord kihla hõbedasele viinakannule, et tema ühe öö Ritsa järve ääres saadab mööda. Teda sinna saatma läksid teine kihlvedaja ja veel viis julgemat ja paremat kütiti Mingreeliast. Enne õhtut keerasid saatjad järve äärest metsast üles mägedele, Arkaaniat, nii oli ka minu vanaonu nimi, Ritsa järve ääre jättes. Lubasid ta järgmisel päeval sealt tuua ära, kas elusalt või surnult. Arkaania korjas kokku palju kuivi puid ja tegi üles ristikujulise tule, nagu vanad karjused teda olid õpetanud, et vana õelus ja metsloomad kellale ei tuleks. Vaatas siis oma relvad üle, pani püssi ristitähga kuuli ning puistas pannile värsket püssirohtu. Jõi siis nahklähkrist tubli sõõmu head Sviri marjaviina, sõi kitsejuustu peale ja tahtis magama heita, kuid uni ei tulnud. Rüüpas siis veel viina ja kohendas tuld. Jõudis kesköö. Korraga kuuldus metsast müdinat ja oksade praksumist, ning, enne kui Arkaania sai haarata püssi, seisis tema ees koletis, pool inimest, pool murdjat. Arkaania ei jõudnud end liigutatagi, kui see tont ta paremast käest kinni võttis ja üles õhku viskas nagu takutopi. Kukkudes jäi Arkaania meelemärgusest lamama. Hommikul päikese tõusul ärkas ta uimastusest ja arvas, et näinud kurja und, ent end liigutades tundis, et parem käsi oli täiesti halvatud ja kogu keha võimetu. Lõuna ajal, kui teised talle mägedesse järele jõudsid, ei suutnud Arkaania oma jalal käia. Seltsimehel tegid raami ja kandsid ta sellel koju, kus Arkaania heitis voodi ja mitu nädalat põdes. Käsi jäigi tal aga kuni surmani halvatuks.”

„Kummaline, et mungad, kes ka seal järve juures käinud ja seal ööbinud, mulle mingisugusest sellasest juhtumist ei rääkinud.” sõnasin.

„Mungad on pühad, neid Votkots ei puutu!” vastas vanamees. „Meie aga oleme patused!”

Ei tahtnud kõigutada selle vana karjase usku, tänasin ja vaikisin. Vaikis ka tema.

Ent seda suuremaks paisus mu huvi selle järve vastu. Mitu korda organiseerisin seltskonda Ritsa järvele minekuks, kuid alati tulid ikka mingisugused takistused ette. Peaasi, ei olnud aimugi, kus see järv asub. Pärismaalased, kes nimetasid seda järve mereks, ütlesid umbmääraselt, et asuvad väga kaugel, mingit teed sinna ei minevat ja et Votkots ka kõik järvele minejad hävitavat. Huupi oli raske ette võtta teekonda, seda enam, et teel ähvardas tulla kokkupuutumisi metsikute Abhaasia karjustega, kelle röövtegedest räägiti jubedaid lugusi.

1911. a. kinkis mägede insener Vodopschin mulle Kaukaasia mägestikukaardi ja sellele oli märgitud ka Ritsa järv. Alustasin siis koos sõbra Reichenbachiga 1915 a. teekonda Ritsa järvele, kuid mõnepäevase mägedes rändamise järele olime sunnitud pöörduma tagasi, sest toidumoon näitas otsalõppu. Alles 1916. a. leidsin mehe, kes oli kunagi jahiseltskonnaga Ritsa järve ääres, tundis teed

sinna ja oli nõus tulema teejuhiks. See oli Nikifor Mahljukov Abiga [Aibga] külast. Juulikuu alguks oli meil siis Ritsa ekspeditsioon koos: Sulevist peale minu veel Kristjan Koba, Kristjan Langebraun ja Pavel Kesler, kõik julged mehed ja tublid kütid; Abiga [Aibga] külast tulid ligi päevapiltnik Pavel Avasaar, venelased Matvei Mihailov, Anton Karol ja meie teejuht Nikifor Mahljukov. Nii et meie ekspeditsioon koosnes kaheksast mehest. Peale Karoli ja Avasaare olime kõik tugevasti varustatud relvadega ning kalapüügiriistadega. Toitu võtsime kaasa kuue päeva jaoks ning 15 juulil 1916.a. asusime teele.

Teisel päeval viis meid tee mööda mägedest tormava Psou jõe pahemat kallast. Jõudsime kuusemetsa. Tee, mis näis alul päris soodne, muutus varsti väsitavaks. Suureks nuhtluseks olid sääskedeparved, ja need vereimejad ei andnud meile hetkekski rahu. Lõunaks jõudsime väikese Abiga [Aibga] järve manu ja olime esialgu väljas ühest metsapiirkonnast. See järveke asetseb kõrgel mägedes luuleliselt ilusal kohal. Põhjapoolsel kaldal kasvab salk kuusemetsa, ida poolt kõrgelt kiltmaalt, voolab järve hallik ja lõuna ning läänekallastel on rohu- ja lillede väli. Järve suurus on umbes kolmveerand tiinu ja sügavus 8 sülda. Kalu järves ei ole. Põhjapoolt paistis selles ümbruses kõige kõrgema mäe Agepsta tipp, mägi, mis kõrge 12.000 jalga ja mida kohalik rahvas kutsus Tuuramäeks, sest seal elutseb Kaukaasia mägestiku oinas või tuur. Otse lõunas sirutavad taeva poole kolm kõrget mäerühma nimega Ahkak, kõrgusega 10.000 jalga. Läänes ja idas paistavad vähe madalamad mäeharjad ja mägede ahelikud.

Pärast lõunat möödudes tuttavatest mingreellaste kitsekarjustest, kes meid lahkesti kostitasid, jõudsime Kutaiisi kubermangu. Seal oli juba Abhaasia metsikute karjuste ja röövlite tallermaa, kuhu harva mõne uurija või inseneri jalg ulatanud. Seal tuli juba igasugustele ootamatusteks olla valmis. Minnes mööda Agepsta mägestiku lõunapoolset külge, nägime nii ülemal kui alamal suuri kitse- ja lambakarju. Nähes meid, kõlas abhaaslaste karmidest kõridest hüüe „hu-hu-hui!” mis kajas kaugele üle mägede ja orgude. Oli selge, et meie tulek nüüd 20-30 versta piirilises ümbruskonnas kõigile Abhaasia karjustele teada oli. Õhtuks keerasime alla paremat kätt metsa ja jäime sinna ööbima.

Pimeda tulekuks oli veel aega ja kõikide keelust hoolimata võtsin nõuks, et lähen külastama ligemat abhaaslaste karjusperet, et võita abhaaslaste usaldust ja kindlustada meie julgeolekut. Hiilisin kaunis lähedale abhaaslaste karjale. Mehed askeldasid loomadega. Nähes suurt koerte karja, pidasin vajalikuks enne hõigata. Kohe olin ka koertest ümber piiratud. Lõhki oleksid nad mu kiskunud, kui ma mitte poleks ettevaatuseabinõuna tarvitanud suure õõnsusega kuuske. Nüüd olles ise kuuse õõnsuses, olin koerte vastu nii seljagant kui külgedelt kaitstud ning vastu sirutasin neile püssi raua, mille külge koerad ei söandanud hakata. Varsti olid ka karjused kohal, kes koerad suure kisa ja käraga eemale peletasid.

Abhaaslaste juures peetakse lugu sellest, kes külmavereliselt neile otsekohe vastu astub. Julgusega tahtsin ma ka äratada lugupidamise endast. Ja kiirel sammul lähenesin ma abhaaslastele, kes olid kogunenud ühe suure puu alla. Astusin nende juure kui vana tuttav ja pigistasin nende käsi. Sealjuures pidasin väikse tervituskõne, et ma tervitan teid oma seltskonna nimel, kellele on valitsuse poolt tehtud ülesandeks Ritsa järve ja tema ümbrust uurida. Ütlesin, et mingit pahandust neil meie poolt karta ei ole ja avaldasin lootust et nad ka meid oma nõuga ja jõuga abistavad.

Usaldus oligi kohe võidetud ja ma olin oma ülesande hiilgavalt sooritanud. Kohe paluti mind tule juure istuma ja laotati mulle alla lambanahk. Siis toodi kostiks kuivatatud põdraliha, värsket kitsejuustu ja paksu haput piima. Siinjuures pean tähendama, et Abhaasia mägedes kunagi jahutoitu ei sööda. Seal on alatiseks toiduks juust ja piim ning vahest ka liha.

Mind tutvustati nende karjade omanikuga, nimega Kotõr, kes kaunis ladusasti vene keelt rääkis. See palus, et meie seltskond kõik tema juure ööbima tuleks ja lubas ühe lamba ära tappa. Abhaaslaste iseloomu tundes, tänasin soojade sõnadega kogu seltskonna nimel ja laususin alandlikult, et meie pole seda väärt, et neid nii kulurikkalt võõrustakse ja et pealegi pole meil kopikatki, millega tasuda.

Lahkumisel avaldasin soovi, et Kotõri külaskäik meie juure meile ütlemata rõõmu teeks. Nendel sõnadel oli kohe suur mõju. Kotõr riietas end kohe pidulikumalt, pani hõbepeaga kinshaali ja revolvri vööle ja kutsus endaga kaasa kaks abhaaslast. Ühele asetati selga juusturõngad ja teisele anti kätte piimaämbrid.

Vahepeal oli minu kauane äraolek äratanud mu seltsimeestes kahtlust ning saadeti välja luuraja, kes meile teel tuli vastu. Jõudes laagri, tutvustasin Kotõrile meie päevapiltnikku kui inseneri, sest tema oma aparaadiga võis anda vastava mulje. Istusime tule juures ja sõime abhaaslaste juustu ning jõime kefiiri. Katõrile ja ta kaaslastele andsime valget leiba, küpsikuid ja biskviite. Kuu oli juba kõrgel taevas, kui Kotõr oma kaaslastega meie juurest lahkus. Et õhtul me kõike keefiri ära juua ei jõudnud, jäeti nõud maha ja abhaaslased lubasid nad hommikul, kui meie edasi läinud, ära koristada. Heitsime magama rahuliku meelega ilma, et oleks tarvis olnud kedagi vahiks panna.

Hommikul tühjendasime piimanõud, juusturattad võtsime kaasa ja siis läks meie tee ürgmetsa laande, kus harva Inimese jalad käinud. Et aga meie teejuht seda teed juba käinud, siis polnud eksimist karta. Ent kole vilets oli see edasimineki.

Siin vahepeal lubatagu mul ütelda mõni sõna ürgmetsadest, mis miljonites tiinudes katavad Kaukaasia mägesid ja orge. Kasutada neid metsi pole võimalik, sest puuduvad teed väljavedamiseks. Läheb veel kaua, kuni raudruun

pistab nina Kaukaasia metsade vahele, ent kord siiski tuleb see aeg. Tuleb ka see aeg, millal Kaukaasia mägede südamed peavad andma välja omi metalle.

Puusordid kujunevad selle järele kui kõrgel asetseb mets. Mererannast versta 25 mägedesse umbes 300 jala kõrgusel kasvab lopsakas lehtpuumets, mille puud eriti hinnalised ehitusmaterjaliks, nagu kastanid, kreeka pähklipuud, tammed, bukid, tsinarid, jalakad, saared, vahtrad, graabid ja muud. 1000 jala kõrgusel muutub mets. Mõned lehtpuuliigid siin enam ei kasva, algavad okaspuud. Tähelepanuväärt on Kaukaasia punane puu (tiss), kallid ehituspuid, mis haruldaselt visalt mädanemisele vastu paneb. Neid puid aga on säilinud vähe, näiliselt on selle kallihinnalise puu sort välja suremas. 2000–3000 jala kõrgusel valitseb kaukaasia kuusk või pihta arutumas paljuses, imestamisväärne pikkuses ja jämeduses. Mõõtnud olen ära ühe mahalangenud kuuse, mille läbimõõt oli 57 versokki ja pikkus 136 arssinat. Siiski leidub kuuskede hulgas ka lehtpuid, nimelt pukspuu ja ilus suurte lehtedega kirju vaiker. Veel kasvavad kuusemetsa all paksud põõsapuud: kirsloorberid, millest läbipääsemine ülitüütu, ja igavesti haljad rodendrid. 4000 jala kõrgusel jäävad kuused hoopis kidurateks ja veel kõrgemal kaovad nad hoopis. Puutuvad veel silma pihlakas, kask, kadakas ja on ka veel pukspuid, aga väga kidurad, 5000 jala kõrgusel enam metsa ei kasva, seal katab pinda suvel sammetpehme rohi lopsakas ja mitmevärviliste lillede hulk.

Läbistades ürgmetsa, jõudsime alla mäe avarasse orgu, kus lagendikul kasvasid mõned pirnid ja kirsid. Puhkasime ja kinnitasime keha. Ja selgus, et Avasaarega polnud kõik korras — vaat' oli söönud õhtul liig palju juustu ja joonud keefiri.

Edasi läks tee üha raskemaks. Tulid ette järsud kaldad, sügavad kuristikud, mahalangenud puude hunnikud, läbipääsematud kirsloorberid ja rododendri põõsad. Alles mitmetunnilise teekonna järele jõudsime tasasele maastikule, kus oli arutu palju metsloomade jälgi. Et meil aga tookord jahipidamiseks lusti polnud, tõttasime aiva edasi ilma, et oleks silmanud ainustki metslooma.

Siis õhtueeli jõudsime mäeseljandikule, kust alla orgu suundudes pidime saabuma Ritsa järvele. Veel verst maad teed allapoole ja meie nägime eemal õhtukiirtest valgustatud oma reisisihti — sinist Ritsa järve! Väsimus oli kui käega võetud ja kõigis kerkis iha võimalikult ruttem järvekaldale jõuda.

Oli juba videvik, kui olime kohal. Ma luusisin mööda järvekallast. Küll leidis rohkesti karude ja metssigade jälgi, kuid ei ainustki märki, et hiljuti oleks viibinud järvekaldal inimesi. Jõest sai püütud õhtusöögiiks kaksteist ilusat forelli, ja siis heidetud tule ääre unele.

Ärkasin südaööl. Kohendasin tuld. Kuu tõusis üle mägede ja heitis valgust järvele. Järv oli vaik, harva löi sulpsu mõni kala. Vahest lasi oma õudset häält

kuuldavale ka öökull ning kuuldus mõne metslooma jalaasteid, kes olid öösel saaki otsimas.

Meelestus vana Arkaania jutustus ja silme ette kerkisid too nõiduslik vetevalla valitsejanna ning hull sangar Miha. Meelestusid pärismaalaste hoiatused Votkotsist. Kuigi kõik need lood tundusid mulle lapsikutena, siiski valdas mind ebamäärane jube tunne.

Hommikul selgus, et järve kallas oma järskude kaljude ja koskedega on ringkäiguks läbipääsematu. Otsustasime järvel liikumiseks ehitada parve. Otsisime viis kuiva palki ja liitsime need pealelöödud lattidega. Hoiatasin, et viietollilised naelad ei pea vastu, aga „laeva meister” Avasaar oli oma töö vastupidavusele kindel. Mõtlesin siiski, et ettevaatus on tarkuse ema ja läksin rägastikust tooma igaks juhuks kaasavõtmiseks tugevaid vitsu. Minnes märkas, et kaljualune oli õõnes. Vaadates ligemalt järele, leidsin seal ruumika koopa, kus kunagi inimesed elanud. Kalju alla kuiva kohta, oli välja veetud ka kaunis suur lootsik, mis umbes viis inimest kanda võis, kuid mis kõdunemisest sõitmiseks juba täiesti kõlbmatu oli. Kiskusime sest lootsikust vaid välja mõned lauad ja naelad, mis meile parve ehitamise juures tarvis läksid. Siis leidsime koopast veel ühe kaunis kõlbuliku plekist ämbri, mille kohta tähendas Karol, et sellega on hea keeta kalu.

Oli parv valmis, kahtlesime, kas ta kõiki meid kannab. Noh, Karol oli nõus maha jääma ja ütles, et püüab meile seni kalu ja mängib kokka, millist ametioskust oli ta juba Ritsa järve ääres näidanud. Maha jääma nõustus ka Koba. Asetasime siis parvele püssid, padrunid, kirve, päevapildistamisaparaadi ja toidumoona ning sõit läks lahti. Lahest välja sõites juhtuski see, mida kartsin — avariit. Parevalt küljest laks lahti palk ja parv hakkas küljeli vajuma. Mihailov ahastas ja tahtis vette hüpata, suutsime teda veel õigel ajal tagasi hoida. Põhja oleks ta läinud kui mitteujuja nagu tinatomp!

Lahtist palki õnnestus meil tagasi suruda uuesti lattide alla ja kinnitada vitsadega, mis ma ettevaatusest kaasa võtsin. Ent et teha usaldavat parandust, sõitsime välja pahempoolsele maaninale. Avanes ütle mata ilus vaade, kõik ümbrus oli nagu peopesal. Põhja-ida- ja lõunapoolsed kaldad, kuigi mägised, näisid siiski enam-vahem läbikäimiskõlbulistena, läänepoolne kallas oli aga järsk kalju rägastik. Siin ja seal kaljulõhestikes kasvas nii okas- kui lehtpuumetsa ja kaljupragudel kasvas suur rohi, hea kaljukitsede toit. Otse üle järve maaneemekesel paistis silma mingisuguse murdunud puu känd. Seda kändu märklauaks võttes tõstsin püssi sihi 1500 sammule, et proovida, kui lai on järv. Lastud kuul kukkus poolde järve, nii et oli selge, et järve laius on umbes kolm versta. Pikkus on järvel 8 versta ja sügavus munkade mõõdu järele 84 sülda. Järve ümber on põline okas- ja lehtpuumets. Et järv hilisem looduse sünnitus on, see läheb kokku pärismaalaste legendiga. Selgesti paistavad järve põhjast püsti seisvad kuused ja männid, mis vee all mädanemist ei karda.

Huvitav on vaadata järve kalda lähedal kasvavat metsa, mille veest välja ulatuvad kuivanud ladvad näivad eemalt nagu mastide rägastik.

Parv parandatud, sõitsime jälle järvele. Mihailovi, kui argpüksi vee peal, jätsime maha, sest mine tea, mis juhtuda võib ja siis on ta abi asemel vaid tüli-naks.

Jõudes üle lahe siirdusime kaljurägastiku alla, mis kohati mitmesaja jala kõrguselt püstloodis alla järve ulatas. Veel edasi minnes jõudsime toredasse kaljukoobaste koridori: all põhjatu sügavus, ümberringi kaljukambrid. Kohati rippus kalju just vee pinnal, aga kui alt suure vaevaga läbi pääsesime, avanes suur laialine ruum, mille seinu pimeduses vaid uduselt märkasime. Kahju, et meil ei olnud kaasas tõrvikuid.

Jälle lagedale järvele välja sõudes kuulsime heledat vilevirinat. Vaadates üles, nägime kaljul antiloope. Nende juht seisis kalju äärel ja vaatas alla meile. Ei häirinud tema häda märguanne teisi antiloope ega näinud ta ka ise meid kartvat. Lasta oli mõttetud, sest 150 sammu kõrguselt alla kukkudes oleks antiloopest veel vaid räbalad järele jäänud ja mis saak see siis oleks olnud.

Sõudsime edasi ja kus järve kallas enam nii järsk ei olnud, maandusime. Mahljukovi jätsime valvama parve, Kesler ja Langebraun läksid jahile ja meie Avasaarega kõndisime kuni jõeni. Kui umbes versta maad olime läinud mööda jõe kallast alla, siis oli mul ka selge järve tekkimise põhjus. Vististi ma-aluste tõuge te tõttu sündis umbes kolmeverstane maalibisemine või laviin, mis kõik kitsa oru enda alla võttis ja suurele voolavale jõele igaveseks tammi ette tegi. Seda umbes 1765 a.

Jõe paremat kaldast katab paks männimets; siin ja seal lebavad tohutu suured kaljumürakad, mis veel hiljemal aegadel on mäest alla veerenud, ja ähvardav paljas mägi saadab veel praegugi aegajalt kive ja kaljutükke alla orgu. Jõgi voolab järvest vägeval jõul küll kaljude vahel, küll üle kaljude alla Mustamere poole.

Õhtueeli tagasi pöörates muutus teekond raskemaks. Mitte vaid seepärast, mis küll tublisti mõjutas, et meil oli parvel ka veel kaljukits (antiloop), kelle ülevalt kaljudelt alla toomine oli nõudnud kaljukitse osavust, vaid pehmed kuusepalgid, millest meie parv oli, olid niipalju endasse imenud vett, et parv umbes pool arsinat sügaval vees istus. Edasilikumine oli siis ka väga aeglane, ja et sõitu kergendada, lasime lahe suhu paremale kaldale maale Kesleri ja Langebrauni kes lootsid mööda rannaäärt meie laagri jõuda. Käsime meil pimeduse tulekul teha maha meie laagri kohal märgutuled, et mitte ei eksiks ja sõitsime järve keskele, et veenduda, kas on veeneele, nagu rahvasuus räägiti. Ent mingisuguseid veeneele meie ei leidnud ja pöörasime tagasi oma laagri suunas. Järv oli vaik ja läikis loojeneva päikese kullas.

Meie parv vajus ikka sügavamale ja sügavamale vette. Jõudis kätte pimedus. Nägime, kui süüdati tuled. Veel umbes tund aega oli vaja, et maale jõuda. Sõudsimel kõigest jõust ja kõrge kuusemetsaga kaetud külm jõudis ligemale. Kui lahe suhu jõudsimel oli pime käes. Tõrvoksid valgustasid sissesõidukohta, vaja oli ainult sõita hoolikalt tulnud teed, et mitte sattuda vee alla vajunud puude latvade otsa.

Äkki meie vastu paremat kätt lõi põlema suur kuusk. Kuigi see oli üksik ja teistest kaugel, sündis siiski midagi ootamatut, kohutavat. Kange põua tõttu oli maapind väga kuiv ja mõne minuti jooksul lõi tuli põlisesse kuusemetsa. Kõrge mägi oli varsti lausa tulemeri. See sündmus võttis vere kuivaks ja me seisime parvega liikumatult paigal. Põlevast metsast lendasid tulevihud järvele ja kustusid seal susiseva kohinaga. Ka meile sadas kaela tuld ning olime sunnitud endid alatasa kastma järve veega. Päevapildiapparaat parvel süttis põlema ja pidime selle matma märja riide alla.

Järvepind oli tule paistel tumepunane, siin ja seal suitsesid ujuvad oksad, mida kange tuul oli järve paisanud. Eriti kalad olid sellest neile ennenägemata sündmusest huvitatud — forellid viskusid kõrgele veest välja nagu näha tahes, kust see valgus tuleb.

Kui suurem tuli, mis möllas puude latvus, oli vähenenud, avanes põlevale metsale tõesti suurepäraline vaade. Kuivad mitmesaja-aastased kuused põlesid kui vahaküünlad. Suured kaljupangad veeresid ühes neil kasvavate ja nüüd leegis põlevate puudega mürinaga alla järve, sünnitades seal kohinat ja aurupilvi.

Seisime parvel ligi põlvini vees. Antiloobi olime kinni sidunud, et vesi ta ära ei viiks. Olime küllalt puhanud ja oli tarvis oma kaldale jõuda. Pahemal põles ja raksus mets otse sõjakärinaga. Ühinesime selle vägeva kontserdiga ka meie Avasaarega ning lasime lahti eesti laulu: „Kuis eesti rinnus tuksub julge süda!” Jah, esimest korda maailma ajaloos kuulis see järv ja ta ümbrus eesti laulu. Ent küsimus, kui pea kuuleb ta jälle?

Õnnelikult, kuigi puruväsinult jõudsimel randa, kus asus meie laager. Rõõmuhõisetega võeti meid vastu, sest nad olid juba kaotanud lootuse, et meie selle tulemere kohalt läbi pääsime. Kesler nuttis kui laps, sest tema oligi see, kes süütas põlema selle suure kuuse, et meile järvel sissesõiduteed valgustada. Ta hea tahe võttis aga ähvardava pöörde — umbes 25 dessatiini ürgmetsa langes tuleroaks. Tuli oleks võinud haarata oma võimusesse kõik järveäärsed ürgmetsad, ja küsimus, mis oleks saanud meist. Õnn, et edasi põlevast okaspuumetsast algas lehtpuumets ja see sumbutas tule.

Meie seltskonnast puudus Koba. Kui küsisin, kus on tema, vastas Karol, et lõunaaegu võtnud püssi ja läinud üles metsa jahile. Ja põles just sama mets, kuhu Koba läinud. Et Koba põlevas metsas hukkus, selle kohta ei näinud ole-

vat enam kahtlust. Just pimeduse tulekuks võis jõuda ta sinna ja siis puhkes põlema mets.

Rusutud meeleolus sõime õhtust. Kobat ei ilmunud kuskiltki. Tuli leppida paratamatusega ja heita unele, sest väsimus nõudis oma. Esimese vahikorra võtsin enda peale. Oli kesköö. Järjekord pidi olema Mihailovi käes. Pidingi juba teda äratama, kui kuulsin metsas raginat ja nagu oleks tulnud mõni metsloom suure kohinaga meie suunas.

„Poisid! Maast lahti ja püssid kätte!” hüüdsin.

Ragin üha ligines.

„Kes sealt võiks tulla?” küsis Kesler.

„Kes muu, kui Votkots!” vastas Langebraun. „Eks tuli peletas ta metsast välja.”

„Noh, küll ta võib ikka kõrvenud olla!” arvas Avasaar.

Juba liikusid põõsad meie lähedal. Hoidsime kõik püssid laskevalmis. Seal äkki — põõsastest ilmus Koba!

„Kust kurivaim sina tuled?” hüüdsime heast meelest kõik kui ühest suust. Ent Koba esimesed sõnad olid: "Andke juua!"

Selgus, et Kobal oli siiski õnnestunud tule eest jõuda lehtmetsa. Seal ühe pukspuu, õõnsuses mõtelnud kaua, saata mööda öö, aga kange janu hakanud piinama. Hakanud siis minema orgu, et vast leiab seal vett. Möödudes põlevast metsast tahtnud lämmatada hinge. Kukkunud kaljudelt mitu korda alla, ent siiski rutanud edasi. Et leidnud meie laagri, olnud õnne asi.

„Pole viga!” lohutasin teda. „Reisimine ilma seiklusteta pole midagi väärt!” ning hüüdsin „Elagu vaba ekskursioon Kaukaasias!”

Rõõm ja rahumeel valitsesid jälle meie laagris ja see võttis ära nagu pool väsimust, kui uinusime koidueel. Karoli kohta ei tea, kas ta magas üldse, sest kui ta meid äratas, oli tal juba uuesti püütud kaladest valmis maitsev supp.

Nülgisime antiloobi ära, ta nahast venitasime välja häid õmblusrihme, mis endi vahel ära jagasime. Pehme liha lõikasime tükkideks ja kuivatasime tulel, peale raputades soola. Need lihatükid jäid siis meie tagasitee moonaks, sest tuli alata koduteed, ilma et oleksime näinud Votkotsit.

Mina avaldasin soovi, et ei lähe tagasi mitte tulnud teed, vaid uut, lõuna poolt mööda Kaukaasia mäe nõlvakuid. Sellega aga ei leppinud teejuht Mahljukov, kes väitis, et teekond üle mägestikkude on palju pikem ja et võib teel kokku puutuda metsikute Abhaasia karjuste ning röövlitega. Tulnud tee läbi metsade olevat õigem ja julgem. Ei saanudki meie ühisele otsusele, ning meie selts-

kond jagunes kaheks. Teised läksid tagasi tulnud teed, aga meie kolmekesi, mina, Avasaar ja Karol võtsime ette koju poole hoopis uue tundmatu tee.

Mingisugust vana karja teerada mööda jõudsime välja paksust metsast. Metsatukkadega kaetud aasad andsid aimata, et pärismaalaste karjamaad enam kaugel ei ole, et olemegi nendele välja jõudnud . . . Seal äkki nagu maa seest tõusnud, on meie ees kitsekari. Karjane jookseb mäest alla ja väljasirutatud katel hüüab juba eemalt: „Traasti, snakoomi!” (Vigases vene keeles: „Tere, tuttavad!”) Aga rohkem ei oska see karjus ka enam sõnakestki vene keelt, küsime nii ja naa, et kus on ta laager, ta palagan, karjus seisab vait kui puutomp. Ent kui küsime türgi keeles: „Nereda balagan” („Kus on palagan?”), siis seletab ta, et see asuvat versta viisteistkümmend eemal. Lahkusime sest sõnakehvast karjusest ning tõttasime edasi mööda teed, mis varsti jälle raskeks muutus.

Jõudes üles mäele avanes meie silmi ees ütleмата ilus panoraam. Otse meie ees all olid lagedad karjamaad ja eemal paistsid Kaukaasia peamägestikkude tipud. Tallatud rohu järele võis arvata, et karjad ja karjuste telgid enam kaugel ei ole. Seal umbes sammu sada meist eemal nägime ühte inimest magavat puu õõnsuses tehtud laval. Ta silmas sel hetkel ka meid. Esmalt tõstis veidi pead ja vaatas meie poole, teist korda tõstis pead kõrgemale, kolmas kord ajas juba neljakäpukile, ent neljas kord hüppas ülevalt oma puuõõnsuse narilt alla ja pistis kange ajuga jooksu teispoole mäesseljandikku. Ruttu tõttasime mäesseljandikule, et näha, mida selline põgenemine tähendab. Seal nägime varsti meile kaht meest vastu jooksvat, kumbagil suur pikk kepp käes. Kummardades ja kätt otsa ette pannes jäid nad kumbki meist kumbagile poole seisma ja näitasid, et me edasi läheksime. Ees laial legendikul oli näha mitu burkadest tehtud palagani, mille ees hulk mehi seisis. Varsti kihutas meile vastu suur vihaste koerte kari ja nüüd selgus, mispärast need kaks meest meile vastu oli saadetud — neil oli palju tegemist koerte eemale hoidmisega.

Meie telkide juurde jõudes olid seal kõik mehed ritta seatud. Kohe võeti meil kotid seljast ja minult püss, laotati maha lambanahad ja paluti neile istuda. Siis toodi käepesemiseks vett ja anti süüa. Toiduks oli, nagu karjustel tavaliselt: juust ja hapupiim. Meie Karoliga sõime ikka kõhud tublisti täis, Avasaar maitstes ainult paar pala, sest tal oli veel meeles mõni päev tagasi olnud kõhurevolutsioon.

Tutvustasin ennast metsaülemena, Karoli tööjuhataja ja teejuhina ning Avasaart insenerina. Abhaaslane, kes meid esimesena tervitas, rääkis kaunis ladusasti vene keelt. Ta rääkis, et tal olevat suured kitsekarjad, lambakarjad ning kodus Abhaasias suur viljapuude aed ja veinikelder, mis kuulus üle Abhaasia. Meie ülistasime siis ta värki ja Karol seletas koguni, muidugi luiskas, et ka tema ta suurt viljapuude aeda olevat näinud ja ta keldris veini joonud, mis olevat imehea ja kange. See oli abhaaslasele väga meelega järele, ta karjus:

„Vot maladets!” ja patsutas Karolile õlale. Siis päriti meilt, kuidas kasvab meie pool kukurus ja kas peaks võitma Russ või Turk (venelane või türklane). Kuidagi ei tahtud meid tulema lasta, sest ülemust nägevat nad seal mägedes niisama harva kui päikesevarjutust. Seletasime siis, et ametikohused meid sunnivad edasi minema ja et meie nende juurde kauemaks jääda ei või.

Edasi minnes karjaste asupaikadest meelega kõrvale hoides jõudsime õhtuks kitsast teerada mööda alla orgu. Seal oli Gega jõgi ja üleminekust polnud jutugi. Tõttasime mööda jõekallast edasi jõe alguse poole. Hilisõhtul jõudsime viimaks kohale, kus oli üleminekuks pandud palk. Seal silmasime aga lähedal ka burkadest telke ja hüüdsime valjusti. Kohe jooksis vastu mees, kes meid ümberpiiravaid koeri eemale peletas ja meid tule juure viis. Seal võeti ka kõige pealt ära meilt kotid ja minult püss ning viidi palagani varjule.

„Ära anna püssi ära!” sõnas mulle Avasaar.

„Peab,” vastasin. „Nii on siin kombeks.”

Paluti tule ääre istuma ja keha kinnitama, kui aga tutvustasime endid, ei sobinud kuidagi jutt, sest keegi neist ei osanud vene keelt. Ainult üks julmi röövli näoga abhaaslane küsis: „Tabak jest?” (Kas tubakat on?). Avasaar kahjatses, et nende juure läinud olime, aga ma rahustasin teda, et mul on ju veel revolver põues. Ja öösel pidasime korda mööda valvet.

Ao-ajal oli Karol tähele pannud, et üks mees oli tasa üles tõusnud ja kiiresti mägedesse läinud. Oli juba suur päiksevalgus, kui meid üles äratati. Oli juba hommik. Soendasime tule ääres jalgu ja käsi, kui nägime ülevalt mäerinnakult tulemas kolme meest. Said nad tule juure jõudnud, siis nägime, et nad olid toonud kaasa enestega mamalit (maisi pudru), praetud lambaliha ja paksu haput piima. Üks meestest, kaunis kõrges vanaduses, ent käis sirgesti, oli hästi rietatud ja kandis vööl hõbepeaga revolvrit ja kuldkäepidemega kinshaali. Tutvustasime endid ja tõlk tutvustas teda meile kui vürst Jervashidsed. Söögi ajal vürst, kes sõi koos meiega, vaatas mulle teravalt otsa ja küsis, kas ma teda ei tundvat. Selgus, et tema oligi see, kes viis aastat tagasi mulle teed juhatas, kui mägedes ara eksinud olin.

Kotõri me koduteel enam endisel kohal ei kohanud — ta oli oma loomadega rännanud edasi otsima paremaid karjamaid.

4. Ärakülmanud.

Kaukasuses Mustamere äärsetel maadel, on talved väga heitlikud. On talveid, kus puudub lumi, kraadiklaas vast vaid kolm pügalat külma näitab, on aga talveid, kus on lund maas sülla paksuselt ja 10 kuni 12 pügalat külma, nagu oli aastatel 1910, 1911 ja 1932.

1910 a. jaanuarikuul, mil alamaljutustatud lugu juhtus, oli vahest isegi 15 pügalat külma. Päevad olid selged ja mitmes kohas lõunapoolsetel mäekülgedel oli päikese käes lumi kaunis õhukeseks suland, ent ööseti ei olnud kunagi külma alla 10 pügala.

Sel talvel oli mul haruldaselt hea jahioõnn olnud. Kolme kuu jooksul olin tapnud 11 metssiga, liha oli süüa ja müüa. Ei hoolinud siis ka kange külma ju suure lume puhul jahist.

Ühel ilusal hommikul tulid Jaan Heindrik ja Ludvig Juhkum minu poole, et tulgu ma ühes nendega jahile, sest nemad ei teadvat, kus elutsevad metssead. Juhkum oli tubli kütt küll karudele, metssigade jahti tema ei tundnud, Heindrik oli aga jahis täiesti võhik. Kuna ilm ei näinud sel päeval kalduvat külmale, läksin võrdlemisi kergeis riideis.

Läksime mäe taha Troitski jõe pahemale kaldale, kus tollal asusid suured metsapadrikud, kuna aga eelmisel päeval sealt jahilised olid läbi läinud, olid nad padrikutest kõik metssead minema peletanud. Suure vaevaga ronisime alt orust ülesse Kiigemäe seljakule Sulevi ja Tammelageda vahele välja. Oli me väsinud, päike kaldus ka õhtule ja võtsime nõuks tagasi koju minna. Seal nägin korraga metskulti, kes ülevalt mäeharjalt alla Troitski jõe orgu minna tahtis. Enne, kui teised kulti märkasid, lasin ma ja nägin siis, kuidas kult alla orgu hüppas.

„Lähme vaatama, vast tabas teda mu kuul,” ütlesin.

Teised vaidlesid vastu, et nii kauge maa pealt oli võimata tabada. Siiski ei jätanud mina oma joni, sumasin paksust lumest läbi sinna, kus kult oli tol hetkel, kui minult paugu külge sai; lumel punetas veri, kust kult läbi läinud. Mina jooksin talle järele. Kult jõudis alla väikse jõe põhja, mis Sulevi ja Tammelageda vahel, ja et tal haav raske ja jõud alatasa vähenes, ei suutnud ta, kuigi püüdis, kumbagile poole järsule kaldale välja ronida ja punus ikka edasi mööda oja sängi, kus vesi tükati kinni külmanud oli, ikka alla Troitski jõe poole. Vahe minu ja kuldi vahel vähenes, sest jahikirest haaratud jooksin ma kui hull. Tahtsin korraks lasta, seal kukkus parajasti sihtimisel ülevalt puu otsast suur lumetükk püssile. Kult tahtsin aga saada kätte enne, kui ta jõuab Troitski jõe. Hüppasin kivilt kivile, ühelt kaljuservalt teisele üle kosekeste. Jõudsin jõe põhja, kust kult läbi läinud. Kahel pool olid järsud kaldad, jõgi kattunud jääga. Lootsin, et jää mind kannab ja tormasin edasi, seal äkki murdus jää ning kukkusin ülepea vette. Silmapilk olin küll väljas, aga kuiva kohta polnud enam ka hamba all. Õnneks oli püss jäänud, kukkumisel jääle. Jooksin veel mis jõudsin ja jõudsin kallastest, ülevoolava Troitski jõe. Kult oli juba läinud. Lasin kolm pauku, et kaaslased mulle rutem järele tuleksid, aga neid ei tulnud.

Päike heitis viimaseid kiiri Kaukaasia mägestikkudele, külm mägede tuul puhus läbi märgade riiete ja tõmbas keha kangeks, abi polnud aga loota kustkiltki. Juba jäätasid pealmised riided, tikud taskus olid saanud märjaks, nii et võimata oli teha üles tuld.

Ligem inimeste asula oli eemal versta kolm Tammelagedal, kus tollal elasid eestlased-asunikud. Vastu mäge arssina sügavas lumes oli edasi liikuda raske. Esimese versta läksin oma nooruse jõust siiski peatumata, kuigi aeglaselt edasi, siis hakkas mu jõud üles ütlema. Jõudes praeguse Nugise väiksele legendikule oli seal juba lumi sügavam. Kõle tuul puhus mägedest, mis riided kuni ihuni ja jalanõud jäätas. Meeldi oleksin istunud veidikese puhkama, kuid teadsin, et siis tõusmist enam ei ole, külman sinna paika. Külm oli võtnud mult nagu ära mu poole mõistuse, liikusin edasi kui udus ja täiskuu taevas näis kahvatult kollasena. Jõudsin välja viimaks suurele teele, kus inimestest tallatud rada läks. Rõõm lõi hinge, et nüüd olen päästetud, kuid kulus palju vaeva enne, kui jõudsin Tammelagedale. Umbes kakssada sammu enne esimest Markus Põltsamaa talu võttis mind vastu äärmiselt vali tuul. Tarvis oli teelt kõrvale talu poole minna, aga lumi oli liiga sügav. Jõud oli otsas, püüdsin appi karjuda, ent häält ei tulnud. Püss oli jäätanud selja külge, käed ja jalad ei kuulunud enam sõna. Nagu läbi udu nägin ligemat talu, nägin seal õues inimesi liikumas, püüdsin veel hõigata, käega viibata, ent siis kaotasin meelemõistuse . . .

Ärgates laman kuskil, aga kus, aru ei saa! Kuulen meeste ja naiste hääli ning mingi karvane asi on mul peal. Kõik on veel nagu poolunes. Seal tõmmati mul kasukas pealt ja kellegi hääl küsis: „Kuidas ennast tunnete?” — „Hästi!” tuli nagu kogemata mul suust. Kohe anti tulist punshi, siis poole tunni pärast kuuma teed ja siis poole tunni pärast kuuma keedetud piima.

Vana Juhkam, tõsine mees, rääkis, et nemad tulnud minu järele metskult ajama kuni väikse jõeni „Nähes, et kult läks jõe põhja mööda, kus inimesel paiguti võimata oli edasi minna, ja et ka õhtu kätte jõudmas, pööranud nemad üle oja Tammelagedale ööseks, kus nad arvanud ka mind kohata. Püssipauke polnud nemad kuulnud. Ent kui juba hulk aega möödunud ja mina ikkagi ei ilmunud, tõusnud neil kahtlus, et minuga midagi juhtunud on. Käinud alatasa õues kuulatamas, kas ei kuule vast mõnda minu märguannet. Kuu valgusel näinud nad siis, kui mina metsast lagedale välja astunud. Ennem, kui nad minuni jõudnud, olnud ma juba meelemärkusetult maha langenud. Võtnud mu peaaegu kõvaks külmanuna kätele, pererahvas tõtanud appi, ja kannud mu siis Markus Põltsamaa tallu.

Vana Markus, kes Siberis ja Kubanis kaua elanud ja külmanud inimesi arstinud, oli mulle aegsasti valmis teinud lumevoodi. Mind oli peaaegu lume sisse maetud ning siis lumega ja lumiste linadega tublisti hõõrutud, kuni nahk pu-

netama hakanud. Siis oli vana Markus hüüdnud: „Pole viga! Suur häda on möödas!”

Pärast seda kantud mind voodisse ja mässitud soojade kasukate sisse, kus poole tunni pärast ärkasin.

Öö magasin rahulikult, ainult kurjad unenäod piinasid. Hommikuks olin tugevasti higistanud. Kuid mingi haigus mind selle külmetamise tõttu ei tabanud, ainult nahk sügeles mõni aeg ja ajas kesta. Haavatud kult jälitama minna polnud enam lusti. Juhatasin Juhkumile ja Hendrikule, kuhu poole kult läks ja nad leidsidki selle surnuna umbes 200 sammu Troitski jõest põõsa alt.

5. Laviinis.

1908. a. oktoobrikuul sadas Kaukaasia mägede osades haruldaselt varane lumi, mis küll teisel päeval jälle sulas. 8 novembril sadas uuesti ja veel paksem. Järgmise päeva hommikult tulid minu juure Sulevi noored kütid August Heilman ja Julius Olev sooviga minna lumesse karusid taga ajama, et tulgu mina kui kogenenud karukütt kaasa. Võtsime paari päeva toidumoonna ühes ja läksime Jahi-datshile, mis Sulevist 25 versta eemal. Sinna pääseda pole kerge, sest see koht asub 5000 jala kõrgusel mägedes, kuid see ei heidutanud — peaasi et seal sel aastaajal karusid leidis. Esimesed viis versta kroonu metsani tuli minna kuni põlvini läbi muda, siis alles algas lumine tee, mis edasijõudmist kergendas, siis ikka üha lumepaksemaks muutudes.

Jahi-datshile jõudsime pärast lõunat. Seal ulatus lumi juba üle põlvede, ent kuna ses põlises metsalaanes ei leidunud ühtegi karu jälge, kadus ka seal karujahi lust. Tulime tagasi paar versta ja pöörasime Leopsi jõe parema kalda kaljustikule antiloope jahile. Ronisime, mina kõige ees, järsku tõusvale mäeharjale. Vaadates sealt alla peaaegu üle püstloodis kalju ääre, nägin all orus umbes sada sammu eemal antiloope. Toetasin püssi kaljurahule ja hästisihitud lask viskas ühe antiloobi pikali, kelle kogu kiiresti mööda lund alla libisema hakkas. Järgmine lask tabas teist kaljult kaljule hüppavat antiloope, siis jooksis nende kari laiali ja kadus kaljude varju. Kaaslased, kes ka sel hetkel üles jõudsid, juhatasin esimese antiloobi järele, kuna ise teist kaema läksin, kas kuul teda tabanud.

Alla laskudes lastud antiloobi suunas selgus, milliste raskustega on seotud edasiliikumine sellel peaaegu püstloodis seisvas kaljustikus. Lume alla ei näinud, kuhu jalga toetada, maetud lume alla olid ka kaljustiku põõsad ja rohi, millest hädakorral kinni haarata. Ainsa võõriti astunud sammu tagajärjeks oleks olnud surnuks kukkumine.

Alamale jõudes oli kohe selge, et antiloop oli saanud surmava lasu, sest veri oli tal mõlemalt poolt välja pursanud. Nägin veel kuis kaaslased esimest antiloo pi üles tirisid ja läksin siis kiiresti teise antiloo bi jälgi mööda. Jäljed viisid allapoole pool viltu üle laviini. See oli järsus kaljustikus nagu suur renn või küna, mida mööda jooksis alla orgu lumelaviin, kiskudes endaga kaasa kalju tükke, kive, puid ja põõsaid. Eriti lumesulamise ajal.

Jõudes laviinini jäin seisatama, sest üleminek sellest kohast on võimalik ainult suve ajal. Jahikirg kihutas aga taga. Tahtsin hulljulgelt hüpata üle selle surmaneelu, seal komistas jalg, lumi lõi enda lahti kalju küljest ja paiskas mu selili. Küll püüdsin välk-kiirelt ennast kõhuli lüües kuskilt kinni haarata, aga olin laviini võimuses, mis mind nii kiiresti alla oru poole viis, et tuul kõrvus vilistas. Peast lendas mõttevilk läbi, et nüüd on su viimane eluhetk. Seal jäid äkki mu jalad peatuma mingil kõval asjal ja kui pisut ennast kokku võtta suutsin, selgus järgmine asjaolu. Laviin, mis mind sammu 50 tuule kiirusel edasi viinud, langes minust paremalt poolt alla kuristikku põhja umbes 200 sammu sügavasse mähisevasse jõesängi, kust enam pääsemist poleks olnud, mina olin aga jäänud peatuma kuristikku pahempoolsele kaldale ühe lume alt välja ulatuvale kivile.

Seisukord näis lootusetu. Ülevalt libises üha alla lumeveermeid üks neist lõi vastu mu põlve ja vaevu jäin veel jalule. Palju ähvardavaid suuri lumepanke oli aga ülevalt veel alla libisemisel. Ümberringi olid libeda lumega kaetud järsud kaljuseinad. Omal jõul pääsemine oli hoopis võimatu — hetk hiljem või varem oleks lumelaviin mind ikkagi viinud alla.

Hakkasin hüüdma appi kaaslasi. Õnneks nad kuulsid mu hädakisa. Esialgu näis nende abi ka asjatu olevat, sest üle laviini tulla oli neil võimata, see oleks tekitanud veel suurema lumeveeremise. Siiski mu kaaslased tegid mu päästmiseks imet, nad läksid kaugelt ümber laviini ja liginesid mulle 20 sammu kaugusele, peatudes ühe kuusejändriku taga. Sidusid kaks pikka raiutud ritva rihmadega üksteise otsa ja ulatasid otsa minu kätte. Esiteks saatsin üles püssi ja leiva-koti, siis sidusin parema käe randmest rihmaga ridva külge ja mu seltsimehed tirisid mu tasa ja ettevaatlikult ridvaga üles.

Edasi kaljult kaljule liikumine oli mul aga nüüd kaaslaste abita muutunud raskeks, sest seal laviinis surmale silma vaatamine oli teinud mu vere araks. Viimaks jõudsin siiski välja väikesele legendikule, kuhu oli tassitud ka minust lastud antiloop.

Hakkasin öösise tule jaoks puid korjama, kohta lumest puhastama ja antiloo pi nülgima. Olin viimasega parajasti ametis, kui kuulsin ülevalt Olevi hüüdu: „Võta vastu!” Siis kuuldus lask. Seal nägin jooksvat minu saunas mäest alla karu niisuguse hooga, et ei saanud püssi sihikusse võtta. Ent seal oli karul teel ees mahalangenud kuusemürakas. Karu pidi sellest üle hüppama. Oli ka

viimne silmapilk laskmiseks. Lasin ja karu kukkus kuuse taha maha. Lask oli läbistanud ta südame.

Õhtul tule tegemine oli väga vaevaline, sest puud olid märjad. Viimaks siiski jäi võit mulle ja tuli leegitses. Nagu kurjas unes vaeveldes pöörasin tule ääres üht ja teist külge, kuni jõudis hommik. Ja alles pärast koduteel, mäeharjal, kus ei olnud enam kaljusid ega järske kohti, sain täielikult jälle enesejulguse tagasi ja vinnasin endale kandmiseks selga kaks puuda liha.

See jäi aga ka minu viimaseks jahiretkeks sinna õuduse kohta. Kuigi seal on hea jahikoht, aga ta muutus mu meelest nii vastikuks, nii vastikuks . . .

6. Võitlus röövlitega.

Allpool jutustatud ei ole küll midagi ühist jahi- ega reisikirjeldustega, siiski heidab see minu mälestuste peatükk valgust sellele möödunud ajale, kus eestlased asusid Mustamere rannikule, eriti kui asutati 1884 aastal üksikusse mägestikku Sulevi asundus.

Kuni 1890 aastani ei olnud Sulevis ühtegi vargust. Hiljem aga rändasid ligilähedasse Suhumist mitmed karjastetalgad oma loomadega. Eriti suured olid Arkani ja Pipijate karjad. Need vennad olid aga ka suured röövlid ja vargad. Viisid ära hobuseid ja sarvloomi ning nii kavalasti, et jälgi ei jäänud. Ei suudetud siis ka nende vastu midagi ette võtta. Ent kujutage ette asuniku elu, kes kümne küünega peab rajama endale aset metsapadrikusse ja kui temalt röövitakse ta ainus piimalehm!

Et igale asjale tuleb kord lõpp, saabus lõpp ka röövretketele.

1896. a. oktoobris varastati Sulevi asunikul Anton Angelstokil öösel õuest ära kaks hobust. Järgmisel hommikul tuli Angelstoki äi vana Kalmus minu poole, teatas poolnuttus vargusest ja palus minu abi varaste tagaajamiseks. Kohe kogusin kokku mõned mehed ja ruttasin Angelstokile appi. Meid oli kuus meest: Abram Kisler, Gustav Lindvest, Anton Angelstok, Tõnis Timmermann, Mart Olev ja mina. Minul oli kroonu vintpüss, Kisleril ja Lindvestil Krimmi sõjaaegsed padrunipüssid, teistel aga üheraudsed tongipüssid.

Kuni vanaaegse Manasteri kloostrini olid jäljed säilinud, sealt edasi võis veel vaevalt märgata tõusmas jälgi üles mööda kuusemäe selga, kaljustikus aga kadusid nad hoopis. Hakkas ka sadama kanget müristamisvihma ja rahet.

„Ei maksa enam minna edasi, vihma tuleb alla kui ämbrist ja jäljed on kustunud!” sõnas Angelstok. Temaga nõustus ka Olev, vana soldat kes muidu jälitamises haruldast osavust üles näitas. Mina aga ei nõustunud, vaid rääkisin, et versta viis edasi on kitsas läbi minek ühest mudasoonikust, et sealt läheb

ainus teerada mägedesse ja et seal saame selgusele, kas röövlid on läinud üles mägedesse või pööranud Kristofoorovi poole.

Kellegil sellest teerajakesest aimu ei olnud, aga usti mind ja tuldi kaasa, kuigi kõik olid läbi märjad ja külm näpistas kibedasti. Tõttasime ajuga läbi põlis-metsa ja rägastikkude, ühest mäest üles, teisest alla, üle maha langenud puude ja üle kaljurüngaste, kuni jõudsime kuusemäe lohku, kus oli see kitsas koht ja läbimine. Jäljed olid selgesti näha. Ja kuna vihm ka juba tund aega lakanud, siis rääkisid jäljed, et röövlid enne märke ülesminekut seal hobuseid maisiga olid toitnud.

Uurides jälgi, selgus, et röövleid oli olnud neli meest. Et vargad tabame, selles olin ma kindel, kui mitte sellel õhtul, siis järgmisel hommikul. Arvestasin, et röövlid on meist versta kolm ees ja õhtusse oli kolm tundi aega. Seletasin teistele, et röövlid minnes hobustega mööda rägastikku suudavad ära käia täna vaid kümme versta ja sellega ei jõua nad veel välja metsadest lagendikule, meie aga võime liikuda kiiremalt ja tabada neid enne metsast välja jõudmist.

Kõik olid selles veendunud, kuid vana soldat Olev rääkis: „Asi on siiski natuke kardetav. Röövlitel on head tulirelvad, aga mis meil? Kolm püssi on, mis võtavad tuld, aga kolm ei kõlba kuhugi. Need tongipüssid on läbimärjad ja uus laadimine ei anna ka tulu.”

Minu julgustamisel laaditi tongipüssid siiski uuesti ja tõttasime edasi. Mind kihutas taga tung kord ka röövleid kohata.

Kui jõudsime Hundimäe juure, ei olnud õhtu enam kaugel. Veel veidi edasi minnes tegin ettepaneku jääda paigale ööseks, sest eespool polnud enam loota vett. Ja neli meest jäägu valima välja ööbimise kohta, kandma kokku puid ja tegema tuld, kuna kaks meest lähevad luurekäigule. Timmermann soovitas aga minna kuskile kaljulisse kohta, kus ei oleks tuult, sest olime kerge riietusega ja läbimärjad. Teadsin eespool ühte sellist kaljualust, kus ka vihma puhul võis varju leida ning tõttasime edasi. Videvik oli juba käes, kui eemalt kaljurünkad mustasid. Pea oleksimegi kohal olnud.

Timmermann, kellel oli külm, tõttas teiste keelust hoolimata sammu 25 ees. Häkitselt kuuldus ta hää: „Kes seal on?” Selle järele üks lask, teine, kolmas. Timmermann karjus kõigest jõust: „Appi, röövlid on siin!”

See ootamatu kokkupuutumine röövlitega halvas hetkeks igasuguse otsustamis- ja tegevusvõime. Vana kroonumees Olev, kelle hooleks oli igasugune juhatus, kaotas oma meelegi. Seda enam, et alles hiljuti uuesti laetud tongipüssid lahti ei läinud. Need, kelle püssid töötasid lasksid huupi selles suunas, kus arvasid röövlid olema. Nägin selgesti, kui Lindvest püssiotsa tae-va poole tõstis ja põmmutas, et küllap kuul ise leiab patuse. Paremal poolt ligines Kisler laskevalmis püssiga, see andis julgust ja tõttasime edasi. Paksu kalju võsastikust läbi tormates jõudsime välja väikesele kuusemetsa tasandi-

kule. Nägime ees põigiti mahalangenud suurt kuuske, selle taga tulelõket ning tule juures kolm kogu. Endid suure puu taha peites, ütlesin Kislerile:

„Laseme nende kogude pihta. Mina võtan sihikusse esimese, sina võtta teise.”

Käis kaks lasku. Seal kargas meie juure Timmermann ja rääkis, et ta olevat selgesti näinud, kui röövlid läinud paremale poole puude taha.

„Tulistasid sa neid?” küsisin.

„Oleksin lasknud mõne röövli maha kui koerapoja!” ahastas Timmermann, „Aga see neetud tongipüss ei läinud lahti!”

Ütlesin siis Kislerile, et ta katsugu ettevaatlikult ligineda, selle suure mahalangenud puu taha, mina aga püüan minna paremalt poolt ja selle paksu kuusosalga siis sisse piirata. Kisler hakkas minema roomates ja ka mina läksin hiilides ja tõtates. Ühe pukspuu taha seisma jäädes vaatlesin röövlite tule kohta. Väike tulelõke vaevalt valgustas ümbrust. Inimesi näha ei olnud, vaid paar burkat tolknes tule ääres keppide otsas kuivamas. Veel oli tule ääres maas paar kompsu, millest pimedas aru ei saanud, mis asjad need olid.

Seal märkasin läbi mahalangenud puude latvade kahte hobust. Oli selge, et oleme eesmärgil. See teadmine ergutas ja julgustas mind nii, et ettevaatuse enda julgeoleku pärast unustasin. Sammusin hobuste juure, et neid lahti päästa, kui korraga paremalt metsapadrikust, mida ma kavatsesin ümber piirata, avati mulle äge tuli. Tundsin pahemas käes kaela juures lõikavat valu. Silmapilkselt olin pukspuu taga kõhuli maas ja lasin röövlite laskude tule poole. Koos minuga hakkas laskma ka Kisler mahalangenud puu tagant. Samal ajal seletas silm üht röövlikogu, kes püüdis pisut allapoole ühe kuuse taha jooksta. Sihtisin temale ja lasin, Mina pärast seda pauku küll midagi ei kuulnud, aga Kisler rääkis, et tema olevat kuulnud südantlõhestavat ohet. Tulistamine röövlite poolt lõppes, meie poolt oli veel paar pauku Lindvestilt, kes kuskil kaugemal püüdis trehvata taevatähti.

Katsusin käega oma kaela valutavat kohta, et kas olen haavatud. Ei leidnud endal mingisugust haava. Ja tänapäevani jääb mulle arusaamatuks mis asi see nii valusalt mind vastu kaela lõi.

„Kisler!” hüüdsin. „Mine puu ladva poole, seal on hobused, katsu need lahti päästa ja ära tuua. Mina seisan valvel, et röövlid sulle kallale ei tungi.”

Kisler tegi seda ja siis juba kuulsime Olevi komandot:

„Tuli ära kustutada ja hobused ning tule äärest kõik kraam ära tuua!”

Samal ajal, kui meie röövlitega pidasime tulevahetust, oli Olev väljaotsinud kaitsekraavi, pikerguse augu maa sees. Sinna viisimegi oma sõjasaagi, mida oli: neli burkat, üks hea villane tekk, kirves, üks nahklähker hapu piimaga ning mõned pikad rihmad ja nõörid.

Seal augus veetsime öö olles üksteise ligi, et oleks soe. Magama meist jääda ei julgenud keegi. Hobused olid samas augu kaldal.

Vana Olev pidas kojumineku plaani: „Aga kui koduteel röövlid meile kallale tungivad, mis saab siis? Kitsal kohal võib üks röövel meid kõiki maha tappa ja meie ei pääse talle kuidagi ligi.”

„Ole mureta, kõik läheb hästi!” trööstisin mina, ilma et endal oleks olnud aimu, kuidas just niisugusel korral hästi minna võib.

Hommikul puhastasime tongipüssid vanadest laengutest, laadisime nad uuesti ja algasime koduteed. Meie Kisleriga läksime umbes viiskümmend sammu kõige ees, siis tulid kaks meest ja siis samasuguse vahemaa järele jälle kaks meest hobustega.

Kardetavast kohast jõudsime läbi ilma, et oleks olnud kokkupuutumist röövlitega. Seal katkes mu pastlapael. Jäin seda parandama. Sulevi küla juba paisis ja polnud nagu midagi enam karta. Timmermangi istus minu juure ja poputasime piipu.

Ilm oli selge aga kaunis jahe. 5000 jala kõrgusel mäe otsas, kust avanes ilus vaade, ütles Timmermann, et laulame ja alustati laulu „Vaat’ kuidas taevas nüüd sinab, koidupuna ju punab . . .” Ja mina üürgasin kaasa.

Seal kõlasid meie laulu ajal allpool korraga kaks pauku. Kohe tõttasime alla seltsilistele appi. Alla jookstes nägin mäe peal ühte härga, kes hetke mulle otsa vaatas ja siis ka allapoole punuma pani. Siis ronis minu seljatagant puu varjast välja ehmunud Kisler ja rääkis: „Kuule Villem! Maha tahtis mu lasta, kurivaim!”

Selgus, et kui Kisler oli ees läinud, olid talle tulnud vastu kaks röövlit härjaga ja üks röövlitest haaranud püssi ning sihtinud Kesleri poole. Kisler olnud aga nobedam, saatnud laengu varem.

Hüüdsime kõik mehed kokku. Röövlid olid kadunud. Läksime jälle edasi koju poole. Härja saime ka teel rohtu söömast kätte. Tal oli sarvis pikk tugev rihm.

See härg, kellega röövlid meile ilma paha aimamata vastu tulid, oli meie naabri Heilmani oma. Nii et tabatud oli korraga kaks kärbest varastatud hobused ja härg.

Sulevisse marssisime sisse kui võidumehed. Hõiskasime, laulsime, paugutasime püsse, Johan Heilman tõttas selle kära peale koju metsast, kuhu ta oma härga otsima läinud ja tema imestus polnud mitte väike, kui nägi, et ühes hobustega meie ka tema härja olime kaasa toonud.

Kui esmaspäeval sõitsin Sotshi linna mägede klubi koosolekule, nägin sealt aurikul tagasi sõites Adleris, kus laevalt maha tulid, kui mulle tuttavad karjused viisid kandraamil laevale ühte raskesti haiget. See oligi üks röövlitest,

Kostja Pipija, kellel kuul oli ärapurustanud parema õla. Ta viidi Suhumi haig-
lasse, kus ta hiljem veremürgitusse ära suri.

Aga ka üks härjavargaist sai kibedad vitsad, Kisleri kuul oli tabanud teda alt-
poolt põlve, jäi eluks ajaks lonkuriks.

Röövlitelt võetud sõjasaagi jagasime peopäeval seltsimehelikult üksteise va-
hel ära. Ja sel päeval läks iga mees kõikuval sammul ja segase peaga koju.
Aga pidutsemiseks oli ka põhjust, sest meie retkel röövlite vastu oli suur täht-
sus. Mingisuguseid vargusi ei tulnud pärast seda Sulevis enam ette.

— — —

TEKSTIS MAINITUD ISIKUID

Indeksi koostas Andres Aule.

Anton Angelstok
Pavel Avasaar [Paul Avassaar]
August Heilman
Johan Heilman
Jaan Heindrik
Ludvik Juhkum
Kalmus
Anton Karol
Pavel Kesler
Abram Kisler
Kristjan Koba
Kvaratsheelia [Kvartshelia]
Kristjan Langebraun
Gustav Lindvest
Joh. Lindvest
Adeele Ludvik (Ludvig)
Aleksander Ludvik (Ludvig)
Jüri Ludvik (Ludvig)
Luise Ludvik (Ludvig)
Maria Ludvik (Ludvig; sünd. Seimann) [Marie Wilhelmine Ludwi, sünd. Seiman]
Marie Ludvik (Ludvig)
Villem Ludvik (Ludvig)
Nikifor Mahljukov
Matvei Mihailov [Mihhailov]
Julius Olev
Mart Olev
G. Orgusaar
J. Priiman
Markus Põltsamaa
Jüri Reichenbach
Joosep Teppe
Tõnis Timmermann
Vodopschin (insener) [Vodopšin]